

**«Σχολή Κοινωνικών Επιστημών του Ελληνικού Ανοικτού
Πανεπιστημίου .»**

**«"Αθλητικές Σπουδές: Κοινωνιολογία, Ιστορία,
Ανθρωπολογία"»**

Διπλωματική εργασία

**Τίτλος: «Αθλητικές πρακτικές ως μέσο κοινωνικής ένταξης
έφηβων προσφύγων στην περιοχή της Λέσβου»**

«Νικόλαος Μολυβιάτης»

Επιβλέπων καθηγητής: «Ευάγγελος Τζούκας»

Πάτρα, Ιούλιος 2022

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή («Νικόλαου Μολυβιάτη ») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τηρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

**«Αθλητικές πρακτικές ως μέσο κοινωνικής ένταξης έφηβων
προσφύγων στην περιοχή της Λέσβου»**

«Νικόλαος Μολυβιάτης»

Επιτροπή Επίβλεψης Πτυχιακής/Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:

«Ευάγγελος Τζούκας»

Πάτρα, Ιούλιος 2022

«Στους μικρούς πρόσφυγες, η ψυχική δύναμη των οποίων είναι αξιομνημόνευτη.»

Περιεχόμενα

Περίληψη	7
Abstract	8
Εισαγωγή.....	9
1. Το αντικείμενο της έρευνας.....	9
2. Σημασία της έρευνας.....	9
3. Μέθοδος συλλογής στοιχείων.....	10
4. Δομή της εργασίας.....	12
Κεφάλαιο 1 ^ο :Ορισμοί.....	14
1.1 Κοινωνική ένταξη – Κοινωνική Ενσωμάτωση.....	14
1.2 Μετανάστης – Πρόσφυγας.....	15
1.3 Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις – Κοινωνία πολιτών	16
Κεφάλαιο 2 ^ο : Παρόμοιες έρευνες που έλαβαν χώρα στο εξωτερικό.....	18
Κεφάλαιο 3 ^ο : Προσφυγικό ζήτημα: 2015 έως σήμερα.....	23
3.1 Η Λέσβος ως πύλη προσφυγικών ροών.....	23
3.2 Συνθήκες διαβίωσης στις δύο βασικές δομές του νησιού.....	25
Κεφάλαιο 4 ^ο : Κοινωνική ένταξη μέσω αθλητικών δραστηριοτήτων εντός και εκτός δομών της Λέσβο.....	30
4.1 Η ΜΚΟ και το έργο της.....	30
4.2 Αθλητικές δραστηριότητες και προγράμματα.....	31
4.3 Σχέσεις μεταξύ προσφύγων.....	36
4.4 Αλληλεπίδραση προσφύγων με τον τοπικό πληθυσμό.....	44
4.5 Πιθανά οφέλη των αθλητικών δραστηριοτήτων κατά τους συνεντευξιαζόμενους.....	49
Συμπεράσματα.....	54
Βιβλιογραφικές αναφορές.....	55

Περίληψη

Ο αθλητισμός αποτελούσε ανέκαθεν μια διαδικασία, μέσω της οποίας καλλιεργούνται αξίες και αποκτώνται σωματικές και κοινωνικές δεξιότητες που θα συνοδεύσουν τον αθλούμενο στην πορεία της ζωής του. Τα ομαδικά αθλήματα αποτελούν μια μικρογραφία της κοινωνίας και η συμμετοχή σε αυτά μπορεί να επιφέρει ποικίλα οφέλη μέσω της αλληλεπίδρασης, η οποία θα επιτελέσει στην επίτευξη της κοινωνικοποίησης. Με την προσφυγική κρίση που διανύουμε στις μέρες μας, εμφανίζεται η ανάγκη κοινωνικής ένταξης των προσφυγικών πληθυσμών και κυρίως των ατόμων που διανύουν την παιδική και εφηβική ηλικία. Ο κρατικός μηχανισμός σε συνεργασία με Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις που συρρέουν από όλα τα μήκη και τα πλάτη του πλανήτη καλούνται να ενισχύσουν την κοινωνικοποίηση και την αλληλεπίδραση των προσφύγων με άλλους πρόσφυγες και με τον τοπικό πληθυσμό, καθώς και να ελαττώσουν σημαντικά φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού και κατάθλιψης.

Στην περίπτωση μας, επιχειρούμε να αναδείξουμε τους τρόπους με τους οποίους επιτυγχάνεται η κοινωνική ένταξη των έφηβων προσφύγων μέσω αθλητικών πρακτικών. Η έρευνα λαμβάνει χώρα στην περιοχή της Λέσβου, και μελετώντας τα αθλητικά προγράμματα που υλοποιεί μια συγκεκριμένη ΜΚΟ προσπαθεί να αναδείξει την χρησιμότητα τους τόσο στην κοινωνική ένταξη των προσφύγων εντός των δομών, όσο και εκτός αυτών με την αλληλεπίδραση με τον τοπικό πληθυσμό. Η επίτευξη της έρευνας μας προκύπτει από την σχετική βιβλιογραφία και ημιδομημένες συνεντεύξεις από εργαζόμενους στη ΜΚΟ και έφηβους πρόσφυγες που διέμεναν στις δομές του νησιού. Οι κύριες δομές που εξετάζονται στην έρευνα είναι το Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης της Μόριας και το Κέντρο Φιλοξενίας του Καρά Τεπέ. Να σημειωθεί πως η λειτουργία των δύο δομών έχει διακοπεί το 2020 και το 2021 αντίστοιχα. Μία τρίτη προσωρινή δομή, το Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης Μαυροβουνίου δεν θα εξετασθεί εκτενώς λόγω του ότι η πλειοψηφία των συνεντευξιζόμενων δεν έχει γνώση περί αυτού.

Abstract

Sport has always been a process through which values are cultivated and physical and social skills, which will accompany the athlete in the course of his life, are acquired. Team sports reflect the structure of society and the participation in them can bring a variety of benefits through social interaction that will play a significant role in achieving socialization. With the refugee crisis that we are going through nowadays, there is a great need for the integration of the refugee populations and especially of children and adolescents who, at that age, are forming their characters. The state mechanism in cooperation with Non-Governmental Organizations flocking from all over the world are called upon to promote and enhance the socialization and interaction of refugees, firstly among themselves and secondly with the local population, as well as to reduce the phenomenon of significant social exclusion and depression.

In our case, we try to highlight the ways in which the social integration of adolescent refugees is achieved through sports practices. The research takes place in the area of Lesbos, and by studying the sports programs implemented by a specific NGO, it tries to highlight their effectiveness in regard to both the social integration of refugees, firstly inside the various reception and accommodation structures, and finally outside of those, by interacting with the local population. The completion of my research emerges from the use of the relevant literature along with semi-structured interviews that took place with NGO workers and adolescent refugees living in the structures of the island. The main accommodation structures examined in the research are the Moria Reception and Identification Center and the Kara Tepe Hospitality Center. It should be noted that the operation of both structures has been suspended in 2020 and 2021 respectively. A third temporary structure, the Mavrovouni Reception and Identification Center, will not be examined extensively due to the fact that the majority of the interviewees have not experienced working or living there.

Εισαγωγή

1. Το αντικείμενο της έρευνας

Στόχος της εν λόγω έρευνας είναι η μελέτη της διαδικασίας της κοινωνικής ένταξης προσφύγων εφηβικής ηλικίας της περιοχής της Λέσβου μέσω αθλητικών δραστηριοτήτων και διαδικασιών από την περίοδο της έξαρσης της προσφυγικής κρίσης το 2015 μέχρι και σήμερα. Εξαιτίας της απότομης αύξησης των προσφυγικών ροών προς το νησί της Λέσβου προέκυψαν ποικίλες ανάγκες για τους αφιχθέντες και κυρίως για τον εφηβικό και παιδικό πληθυσμό τους. Η κοινωνική τους ένταξη σε έναν ευρωπαϊκό πλέον κόσμο με τελείως διαφορετικούς κρατικούς και εκπαιδευτικούς μηχανισμούς και διαφορετικής νοοτροπίας, σε αντίθεση με τις ανατολικές χώρες προέλευσης, αποδείχθηκε αρκετά δύσκολη. Ο αθλητισμός και η φυσική αγωγή επιτέλεσαν τον δικό τους ρόλο για την επίτευξη αυτής της διεργασίας, τόσο εντός των δομών που κατοικούσαν οι πρόσφυγες με την αλληλεπίδραση μεταξύ τους, όσο και εκτός δομών με την αλληλεπίδραση με τον τοπικό πληθυσμό.

2. Σημασία της έρευνας

Για την πραγματοποίηση της μελέτης επιλέχθηκε μία από τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις που εγκαταστάθηκαν στο νησί κατά την περίοδο της προσφυγικής κρίσης, το όνομα της οποίας δεν επιτράπηκε να αναφέρουμε. Όπως θα αναφέρουμε και στη συνέχεια, η οργάνωση, μέσω ενός αθλητικού προγράμματος, προσπάθησε να εμψύσει στους νεαρούς πρόσφυγες αξίες και πρότυπα, με την κατάκτηση των οποίων επιδιώχθηκε η κοινωνικοποίηση τους και η επαφή τους με τον τοπικό εφηβικό και μη πληθυσμό, με αποτέλεσμα την ομαλότερη ένταξη τους στην Λεσβιακή κοινωνία. Η ΜΚΟ μας διαφώτισε σχετικά με ποικίλες πτυχές του προσφυγικού ζητήματος και μας έφερε σε επαφή με άτομα (πρόσφυγες και εργαζόμενους) μέσω των οποίων μπόρεσε να πραγματοποιηθεί η παρούσα έρευνα.

Υπάρχει πληθώρα ερευνών ως προς το φαινόμενο της έξαρσης των προσφυγικών ροών προς το νησί της Λέσβου και τις συνέπειες που αυτές παρουσιάζουν, τόσο στην ελληνική όσο και στην ξενόγλωσση βιβλιογραφία. Ωστόσο, υπάρχουν ελάχιστες έρευνες ως προς την

κοινωνική ένταξη αυτών των πληθυσμών στην τοπική κοινωνία, πόσο μάλλον μιας εξειδικευμένης και ιδιαίτερης κοινωνικής ομάδας που αποτελούν οι έφηβοι. Η Λέσβος αποτελεί την περιοχή που επιτυγχάνεται η πρώτη επαφή με τον ευρωπαϊκό πληθυσμό, καθώς αποτελεί σταυροδρόμι τριών ηπείρων (Ευρώπη, Αφρική, Ασία). Τα ερεθίσματα που θα λάβουν οι έφηβοι πρόσφυγες κατά την διαμονή τους στο νησί θα αποτελέσουν βασικά εφόδια για την ένταξη τους στον ευρωπαϊκό χώρο, καθώς επαναλαμβάνεται η διαδικασία την κοινωνικοποίησης, αυτή την φορά σε ένα διαφορετικό πλαίσιο κρατικής λειτουργίας και ευρωπαϊκής νοοτροπίας. Οι πρόσφυγες που έχουν ήδη κοινωνικοποιηθεί στην χώρα καταγωγής τους, καλούνται να αποβάλουν κάποιες από τις συνήθειες και τις αξίες που έχουν λάβει και να ενστερνιστούν μέρος των συνθηκών του κοινωνικού περιβάλλοντος της νέας χώρας διαμονής (Παπαδοπούλου, 2011).

3. Μέθοδος συλλογής στοιχείων

Για την έρευνα χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος ημιδομημένων συνεντεύξεων. Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν με άτομα τα οποία εργάζονταν στην ΜΚΟ ως προπονητές ή συντονιστές του αθλητικού προγράμματος και με έφηβους πρόσφυγες που διέμεναν ή διαμένουν ακόμη σε δομές του νησιού και συμμετείχαν στις αθλητικές δραστηριότητες. Οι συνεντεύξεις με τους εργαζόμενους στην ΜΚΟ αφορούσαν κυρίως πληροφορίες σχετικά με τον σχεδιασμό και το περιεχόμενο των αθλητικών προγραμμάτων, τον ρόλο τους στην ΜΚΟ, τις σχέσεις που ανέπτυξαν με τους έφηβους ωφελούμενους των προγραμμάτων τους αλλά και τη δική τους οπτική σχετικά με τον τρόπο διεξαγωγής των αθλητικών δραστηριοτήτων, τα οφέλη που είχαν στη σωματική αλλά και στην κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη των εφήβων. Οι συνεντεύξεις με τους έφηβους πρόσφυγες αφορούσε κυρίως τις εμπειρίες τους από τη διαμονή τους στη Λέσβο και πιο συγκεκριμένα στις δομές φιλοξενίας. Έπειτα, επικεντρώνονταν στη συμμετοχή τους στα αθλητικά προγράμματα της εν λόγω ΜΚΟ και τις εμπειρίες που αποκόμισαν από τη συμμετοχή τους σε αυτά καθώς και τα οφέλη στην μετέπειτα πορεία τους. Η υλοποίηση των συνεντεύξεων πραγματοποιήθηκε είτε δια ζώσης με άτομα που διαμένουν στον νησί, είτε εξ αποστάσεως μέσω ηλεκτρονικής πλατφόρμας σε περίπτωση που τα άτομα διαμένουν πλέον σε άλλη ελληνική πόλη ή χώρα του εξωτερικού. Οι συνεντεύξεις έγιναν με τα εξής άτομα:

Βασίλης: Εργάστηκε στην οργάνωση από το 2018 μέχρι το 2021, ενώ το 2015 είχε την πρώτη του επαφή με ανήλικους ασυνόδευτους πρόσφυγες κατά την εργασία του σε τοπική ποδοσφαιρική ομάδα. Επιτέλεσε εργασία ως συντονιστής στο αθλητικό πρόγραμμα, και συγκεκριμένα στην περίπτωση των ασυνόδευτων ανηλίκων του Κέντρου Υποδοχής και Ταυτοποίησης της Μόριας.

Στράτος: Εργάστηκε στην οργάνωση το 2019. Επιτέλεσε εργασία ως συντονιστής του αθλητικού προγράμματος του Κέντρου Φιλοξενίας του Καρά Τεπέ, ενώ ταυτόχρονα ήταν υπεύθυνος για τις αθλητικές δραστηριότητες προσφύγων με ειδικές ανάγκες.

Άννα: Εργάστηκε στην οργάνωση από το 2018, ενώ προηγουμένως εργαζόταν ως εθελόντρια σε Θεσσαλονίκη, Αθήνα και Μυτιλήνη, σε δραστηριότητες που λάμβαναν χώρα εκτός δομών από το ξέσπασμα της προσφυγικής κρίσης το 2015. Επιτέλεσε εργασία ως συντονίστρια για δραστηριότητες που αφορούσαν πρόσφυγες με ειδικές ανάγκες και στο κομμάτι του ελληνικού ποδοσφαιρικού προγράμματος.

Κωνσταντίνα: Εργάζεται στην οργάνωση από το 2018 έως και σήμερα. Επιτελεί εργασία ως συντονίστρια όλων των αθλητικών προγραμμάτων που επιμελείται η ΜΚΟ στην Λέσβο, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις συνεργάζεται και με άλλες βάσεις της οργάνωσης στην Αθήνα, Χίο και Σάμο. Αρχικά εργαζόταν ως προπονήτρια για το ελληνικό αθλητικό πρόγραμμα.

Neda: Είναι αφγανικής καταγωγής και διέμενε από το 2021 στο ΚΥΤ της Μόριας για μισό χρόνο, ενώ αργότερα μεταφέρθηκε στη δομή του Καρά Τεπέ για ένα χρόνο. Την δεδομένη στιγμή κατοικεί στην Γερμανία μετά την απόκτηση ασύλου. Πλέον είναι 16 ετών, ενώ την ημέρα που κατέφθασε στο νησί πλησίαζε τα 15.

Mohamad: Είναι αφγανικής καταγωγής και διέμενε από το 2019 στο ΚΥΤ της Μόριας, ενώ αργότερα μεταφέρθηκε στο Κέντρο Φιλοξενίας του Καρά Τεπέ. Τη δεδομένη στιγμή κατοικεί στην Αθήνα μετά την απόκτηση ασύλου. Πλέον είναι 19 ετών, ενώ την ημέρα που κατέφθασε στο νησί πλησίαζε τα 16.

Fereydoon: Είναι αφγανικής καταγωγής και διέμενε από το 2019 στο ΚΥΤ της Μόριας για 8 μήνες, ενώ μεταφέρθηκε στην δομή του Καρά Τεπέ για άλλον ενάμιση χρόνο. Τη δεδομένη στιγμή κατοικεί στο Βερολίνο της Γερμανίας μετά την απόκτηση ασύλου. Πλέον είναι 18 ετών, ενώ την ημέρα που κατέφθασε στο νησί ήταν 16.

Daniel: Είναι αφγανικής καταγωγής και διαμένει στην νέα δομή Μαυροβούνι στο Καρά Τεπέ

από το 2020 μέχρι και σήμερα, ενώ αποτελεί τον μικρότερο συνεντευξιαζόμενο σε ηλικία σχεδόν 13 ετών.

4. Δομή της εργασίας

Στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας θα παρατεθούν και θα επεξηγηθούν ορισμοί εννοιών οι οποίες θα βοηθήσουν τους αναγνώστες σε μια πληρέστερη και ευκολότερη κατανόηση του κειμένου. Στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας αναφέρονται με χρονολογική σειρά έρευνες που αφορούν την κοινωνική ένταξη προσφυγικών και μεταναστευτικών πληθυσμών σε τοπικές κοινωνίες του εξωτερικού μέσα από διαδικασίες αθλητισμού και δραστηριοτήτων αναψυχής. Να σημειωθεί πως οι έρευνες δεν έχουν λάβει χώρα αποκλειστικά σε ευρωπαϊκές χώρες αλλά και σε χώρες της Ασίας, της Αυστραλίας και της Αμερικής. Το κεφάλαιο αυτό μας βοηθάει στην κατανόηση των αποτελεσμάτων της χρήσης αθλητικών προγραμμάτων για την επίτευξη της κοινωνικοποίησης και της κοινωνικής ένταξης, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις αναφέρονται και αποτυχίες στις διαδικασίες αυτές κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες που έχουν ως αποτέλεσμα τον κοινωνικό αποκλεισμό και την περιθωριοποίηση των προσφύγων.

Στο τρίτο κεφάλαιο ακολουθεί μια ιστορική αναδρομή της έξαρσης των προσφυγικών ροών προς το νησί της Λέσβου από το 2015 και των συνεπειών που έχουν αυτές στους πρόσφυγες αλλά και στις διαδικασίες αντιμετώπισης των συγκεκριμένων ροών. Ακολούθως, εξετάζονται οι συνθήκες διαβίωσης των προσφύγων στις δύο κύριες δομές του νησιού: το Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης της Μόριας, το οποίο αποτελούσε την κατοικία των περισσότερων προσφύγων που εισέρχονταν στο νησί, και του Κέντρου Φιλοξενίας του Καρά Τεπέ, εντός του οποίου στεγάζονταν ευάλωτες οικογένειες και ευπαθείς ομάδες προσφύγων. Οι συνθήκες διαβίωσης και η σύγκριση μεταξύ των δύο δομών θα μας παράσχουν κατάλληλο υλικό για την κατανόηση της επίδρασης τους στον ψυχισμό και τη διάθεση των έφηβων προσφύγων κατά τη διάρκεια της διεξαγωγής αθλητικών δραστηριοτήτων.

Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας θα γίνει αναφορά στην Μη Κυβερνητική Οργάνωση που μελετάμε και στο έργο της στον ανθρωπιστικό τομέα. Εν συνεχεία, θα παρατεθούν οι αθλητικές δραστηριότητες που λάμβαναν χώρα εντός και εκτός των δομών της Λέσβου και θα γίνει αναφορά περί του εξοπλισμού και των υποδομών που

χρησιμοποιούσε η ΜΚΟ για την υλοποίηση αυτών. Στις επόμενες δύο υποενότητες θα εξεταστεί η αλληλεπίδραση των έφηβων προσφύγων μεταξύ τους αλλά και με τον τοπικό πληθυσμό της Λέσβου, έτσι ώστε να κατανοηθεί η επίτευξη ή όχι της κοινωνικής ένταξης στην τοπική κοινωνία αλλά και στις μικρές κοινωνίες των προσφυγικών δομών. Τέλος, θα αναφερθούν πιθανά οφέλη που προκύπτουν μέσα από τη συμμετοχή σε αθλητικές δραστηριότητες από την οπτική των εργαζομένων και των προσφύγων που έλαβαν μέρος στην διαδικασία των συνεντεύξεων.

Κεφάλαιο 1^ο: Ορισμοί

1.1 Κοινωνική Ένταξη – Κοινωνική Ενσωμάτωση

Για την καλύτερη κατανόηση του τίτλου της παρούσας εργασίας θα πρέπει να κατανοήσουμε τις έννοιες της κοινωνικής ένταξης και κοινωνικής ενσωμάτωσης. Η ένταξη απαρτίζεται από τους όρους Inclusion και Insertion. Η ένταξη του ανθρώπου στο κοινωνικό σύνολο πραγματοποιείται με τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης. Η κοινωνικοποίηση διεξάγεται καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του ατόμου. Οι θεσμοί μιας οργανωμένης κοινωνίας καθώς και άλλοι παράγοντες όπως η οικογένεια, η εργασία και το σχολείο είναι υπεύθυνοι για τη διαδικασία αυτή. Κάθε πιθανή δυσλειτουργία των παραπάνω προκαλεί την αποκοινωνικοποίηση του ανθρώπου. Πρέπει να σημειωθεί πως υπάρχουν πολλές και ποικίλες μορφές ένταξης που προωθούνται από την εκάστοτε κοινωνία. Ο δεύτερος όρος (Insertion) επισημαίνει τις πολιτικές κοινωνικής ένταξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κυρίως κατά την ύπαρξη εμποδίων στην ομαλή κοινωνικοποίηση. Με λίγα λόγια περιλαμβάνει τις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες (Παπαδοπούλου, 2011).

Η κύρια διαφορά του όρου κοινωνική ενσωμάτωση με εκείνον της κοινωνικής ένταξης είναι η μεταβλητότητα του ως προς την εποχή και την κάθε εθνική κοινωνία. Με άλλα λόγια, ο παραπάνω όρος, δεν αποτελεί έναν σταθερό όρο αλλά αναπλάθεται ανάλογα με τις συγκυρίες και τις ιδιαιτερότητες κάθε κοινωνίας, είτε αυτές είναι πολιτικής, είτε οικονομικής φύσεως. Η ενσωμάτωση του ατόμου στο κοινωνικό σύνολο είναι ανάλογη με τις θεμελιώδεις ιδεολογίες και αξίες, βάσει των οποίων έχει κατασκευαστεί η εκάστοτε κοινωνία. Η συνεχής επαφή του ατόμου με την κοινωνία και τις κοινωνικές συνθήκες αποτελεί το κλειδί για την κατανόηση και αποδοχή των τελευταίων. Η διαδικασία αυτή, η ταυτόχρονη δηλαδή κοινωνική και ατομική ανάπτυξη του ατόμου μέσα στο κοινωνικό πλαίσιο, καθώς και η υγιής αλληλεπίδραση του με τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας σε βάθος χρόνου προσεγγίζει την έννοια της κοινωνικής ενσωμάτωσης (Παπαδοπούλου, 2011).

1.1 Μετανάστης - Πρόσφυγας

Οι επόμενοι όροι που θα πρέπει να διευκρινιστούν για την καλύτερη κατανόηση της παρούσας εργασίας είναι εκείνος του μετανάστη και του πρόσφυγα. Οι δύο έννοιες, ιδιαίτερα μετά το ξέσπασμα της προσφυγικής κρίσης το 2015, τείνουν να συγχέονται. Αρχικά, ο όρος μετανάστης χρησιμοποιείται για άτομα τα οποία επιδιώκουν μια επικείμενη βελτίωση της ζωής τους μέσω της μετακίνησής τους από τον τόπο καταγωγής τους. Η βελτίωση αυτή μπορεί να επιτευχθεί με την αναζήτηση καλύτερων υλικών και κοινωνικών συνθηκών για εκείνους και το οικογενειακό τους περιβάλλον (opengov.gr/immigration). Για παράδειγμα, ένας μετανάστης μπορεί να μεταβεί σε χώρα επιλογής του αναζητώντας καλύτερες συνθήκες εργασίας, πιθανόν με καλύτερες αποδοχές ή και για εκπαιδευτικούς λόγους (www.unhcr.org). Για την καλύτερη αποσαφήνιση του όρου θα παρατεθεί η έννοια μετανάστευση, η οποία ορίζεται ως «η διαδικασία μετακίνησης ενός ατόμου ή μιας ομάδας ανθρώπων από μία χώρα σε μία άλλη για να εγκατασταθούν μόνιμα ή προσωρινά σε αυτή. Η μετανάστευση, ως μια συνεχής ροή ανθρώπων από και προς μία περιοχή είναι και η μία από τις τρεις βασικές δημογραφικές διαδικασίες, εκείνη που συνεπάγεται τη μηχανική ή τεχνική ανανέωση και φθορά ενός πληθυσμού» (Τσαούσης, 1996:238). Να τονίσουμε πως το κύριο χαρακτηριστικό του μετανάστη είναι η εκούσια μετακίνηση από τον τόπο διαμονής σε αντίθεση με τον όρο του πρόσφυγα που θα αναλύσουμε παρακάτω.

Ως πρόσφυγας ορίζεται το άτομο, που εγκαταλείπει τη χώρα διαμονής του εξαιτίας εξωγενών παραγόντων που αντικατοπτρίζονται σε διωγμούς και ένοπλες συρράξεις. Οι χώρες αυτές χαρακτηρίζονται από δείκτη υψηλής επικινδυνότητας γεγονός που ωθεί τους πρόσφυγες στην αναζήτηση ασύλου σε γειτονικές χώρες. Η Σύμβαση της Γενεύης του 1951, το Πρωτόκολλο του 1967, η Σύμβαση του 1969 του Οργανισμού Αφρικανικής Ενότητας, καθώς και άλλα νομικά κείμενα θεσμοθετούν την διεθνή αναγνώριση και προστασία των προσφύγων στις μέρες μας (www.unhcr.org). Εκτός από τους παραπάνω παράγοντες καταφυγής σε γειτονική χώρα υπάρχουν ποικίλοι άλλοι λόγοι που συνήθως αφορούν την καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως για παράδειγμα η δουλεία και η εμπορία ανθρώπων (www.unhcr.org).

Βασική διαφορά στους δύο όρους αποτελεί η ακούσια μετακίνηση των προσφύγων και η εκούσια των μεταναστών. Ο μετανάστης ανά πάσα ώρα και στιγμή μπορεί να επιστρέψει στη χώρα από την οποία προήλθε και να απολαύσει την κυβερνητική προστασία, πράγμα που δεν

μπορεί να προκύψει για έναν πρόσφυγα, για τον οποίο η επιστροφή του μπορεί να θέσει σε κίνδυνο τη ζωή του. Διαφοροποίηση υπάρχει και ως προς την αντιμετώπιση των μεταναστών και προσφύγων στο κράτος στο οποίο πλέον διαμένουν. Για την αντιμετώπιση των πρώτων κάθε χώρα έχει τις δικές της μεταναστευτικές πολιτικές η οποίες διαφέρουν από μέρος σε μέρος. Η αντιμετώπιση των προσφύγων διαφέρει κατά πολύ εξαιτίας της ύπαρξης διεθνούς νομοθεσίας, εκτός της εθνικής, την οποία καλούνται να τηρήσουν οι χώρες υποδοχής. Οργανισμοί όπως η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ είναι υπεύθυνοι για την διεθνή τήρηση των υποχρεώσεων της κάθε χώρας ως προς την προστασία και τις διαδικασίες ασύλου των προσφύγων (www.unhcr.org).

1.2 Μη Κυβερνητική Οργάνωση – Κοινωνία Πολιτών

Εν συνεχεία θα επεξηγηθεί ο όρος Μη Κυβερνητική Οργάνωση (ΜΚΟ) καθώς και εκείνος της κοινωνίας πολιτών πάνω στον οποίο στηρίζονται η σημερινές ΜΚΟ. Σύμφωνα με τον Gellner η κοινωνία πολιτών «είναι μία κοινωνία στην οποία το πολίτευμα και η οικονομία είναι διαχωρισμένα. Είναι ένα σύνολο ποικίλων μη κυβερνητικών θεσμών αρκετά ισχυρών ώστε να αντισταθμίζουν το κράτος, και που ενώ δεν το εμποδίζουν να εκπληρώσει το ρόλο του ως εγγυητή της ειρήνης και διαιτητή μεταξύ μεγάλων συμφερόντων, μπορούν ωστόσο να το εμποδίσουν να κυριαρχήσει και να εκμηδενίσει το υπόλοιπο της κοινωνίας» (Στραβοσκούφης, 2004). Ένας άλλος επικρατέστερος ορισμός είναι αυτός του Μουζέλλη, βάσει τον οποίο «κοινωνία πολιτών εδράζεται για να μπορέσει το άτομο να εμπεδώσει την αυτονομία του σε μια σύγχρονη, διαφοροποιημένη κοινωνία στην οποία θα πρέπει να προστατευθεί όχι μόνο από τον κρατικό αλλά και από τον οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό αυταρχισμό. Η κοινωνία πολιτών στο πολιτικό κυρίως επίπεδο είναι ένας χώρος μεταξύ του κράτους και των πολιτών, των κυβερνώντων και των κυβερνωμένων. Ο χώρος αυτός αποτελείται από «ενδιάμεσα στρώματα» ή οργανώσεις που προστατεύουν τους πολίτες από τον κρατικό αυταρχισμό και από την άλλη μεριά προστατεύουν τις πολιτικές ηγεσίες από τις εκ των κάτω προερχόμενες λαϊκιστικές πιέσεις». Ουσιαστικά, κοινωνία πολιτών θεωρείται το μέρος της κοινωνίας που υπάρχει και ενεργοποιείται ανάμεσα στον δημόσιο χώρο και την οικογένεια, το οποίο λειτουργεί κατά κύριο λόγο στον χώρο του ιδιωτικού δικαίου (Στραβοσκούφης, 2004).

Λόγω της δράσης των συνεντευξιαζόμενων μέσα στα πλαίσια μιας Μη Κυβερνητικής Οργάνωσης θα προχωρήσουμε στην αποσαφήνιση του όρου καθώς και της ανάδειξης του ρόλου των ΜΚΟ στην κοινωνία. Ως ΜΚΟ ορίζεται «η ανεξάρτητη εθελοντική ένωση των ανθρώπων που ενεργούν από κοινού σε συνεχή βάση με εθνικά και διεθνή κριτήρια, για κάποιον κοινό σκοπό, μακριά από τις κυβερνητικές δομές, αποφεύγοντας τη σύσταση και διανομή της αποκτώμενης περιουσίας αλλά και τις παράνομες δραστηριότητες» (Στραβοσκούφης, 2006:111).

Οι ΜΚΟ αποτελούν οργανώσεις που προωθούν αναπτυξιακές πολιτικές και πρωτοβουλίες και ενσαρκώνουν έννοιες όπως τον εθελοντισμό και την κοινωνία πολιτών που προαναφέραμε. Μετά την αξιοποίηση τους από τον ΟΗΕ για την προώθηση θεμελιωδών ηθικών αρχών, έτσι ώστε να δημιουργηθεί μια ειρηνική και δίκαιη παγκόσμια κοινωνία, οι ΜΚΟ επανδρώθηκαν από άτομα λαϊκής βάσης και αποστασιοποιήθηκαν από κόμματα και κυβερνήσεις (Στραβοσκούφης, 2004:172). Τασσόμενες ενάντια στον κρατικό παρεμβατισμό κατάφεραν κατά έναν τρόπο να αντισταθμίσουν την δύναμη εξουσίας του κράτους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: Παρόμοιες έρευνες που έλαβαν χώρα στο εξωτερικό

Στην έρευνα των Elling και Claringbound (2005), που έλαβε χώρα στην Ολλανδία παραθέτονται τα χαρακτηριστικά του κοινωνικού αποκλεισμού και της κοινωνικής ένταξης στον αθλητισμό στην ομώνυμη χώρα. Πολλοί πρόσφυγες και μετανάστες βιώνουν μια πρωτόγνωρη κοινωνική ανισότητα η οποία οφείλεται σε ποικίλους παράγοντες. Η εκπαιδευτική κατάρτιση, οι οικονομικές αποδοχές, καθώς και παράγοντες όπως το φύλο, η ηλικία, η θρησκεία, η εθνικότητα αλλά και η σεξουαλικότητα είναι μόνο μερικοί από τους παράγοντες που ορίζουν αν οι συγκεκριμένες ομάδες θα ενταχθούν ή θα αποκλεισθούν από την κοινωνία της εκάστοτε περιοχής που διαμένουν (Collins, 2002; Gowricharn, 2001; Hylton&Totten, 2001; Woodward&Kohli, 2001).

Η έρευνα των Tirone και Pedlar (2005) εστιάζει στην επίδραση ομαδικών δραστηριοτήτων αναψυχής στην κοινωνική ενσωμάτωση μεταναστών στον Καναδά. Ως εργαλείο χρησιμοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις κατά την περίοδο 1996-1997 και αργότερα το 2001. Κατά μέσο όρο ερωτήθηκαν άτομα με μέσο όρο τα 18,2 έτη ηλικίας. Στην έρευνα έλαβαν μέρος άτομα με καταγωγή από Νότια Ασία και κατά κύριο λόγο από το Πακιστάν, την Ινδία και το Μπαγκλαντές. Οι συμμετέχοντες εμπλέκονταν σε τρία είδη δραστηριοτήτων: δραστηριότητες που επηρεάζονταν από την τοπική κουλτούρα, δραστηριότητες που ανήκαν στη δική τους εθνική ομάδα και τρίτον, άλλες παραδοσιακές δραστηριότητες κάποιων άλλων μειονοτήτων που διέμεναν στην χώρα. Με τις πρώτες δραστηριότητες οι συμμετέχοντες μπορούσαν να αντιληφθούν με έναν πιο σφαιρικό τρόπο την κουλτούρα του Καναδά και με αυτόν τον τρόπο να αλληλεπιδράσουν και να αναπτύξουν σχέσεις με τον ντόπιο πληθυσμό. Με τη δεύτερη κατηγορία δραστηριοτήτων οι συμμετέχοντες είχαν την ευκαιρία να συναναστραφούν με άτομα της δικής τους εθνικής ομάδας, γεγονός που ανέπτυξε τα αισθήματα της αμοιβαιότητας και της αλληλεξάρτησης. Η τρίτη κατηγορία δραστηριοτήτων τους προσέφερε μια δυνατότητα να καταλάβουν τη διαφορετικότητα που προσέφεραν δραστηριότητες που δεν ανήκαν ούτε στην πρώτη αλλά ούτε και στη δεύτερη κατηγορία.

Η αλληλεπίδραση των μεταναστών με άτομα από διαφορετικά πολιτισμικά υπόβαθρα, μέσω των δραστηριοτήτων αναψυχής, τους βοήθησε να διαφοροποιηθούν από τις εθνικές τους

κοινότητες και να αντιληφθούν τη διαφορετικότητα των λαών γύρω τους. Με αυτόν τον τρόπο πραγματοποιήθηκε μια ευκολότερη και επιτυχέστερη ένταξη στην κοινωνία του τόπου διαμονής τους.

Μια ακόμη έρευνα, εκείνη των Stodolska και Alexandris (2004) ερμηνεύει τις ενδεχόμενες αλλαγές, τη συμπεριφορά των συμμετεχόντων μεταναστών μέσω του ελεγχόμενου περιβάλλοντος των σπορ όπως, επίσης και τη συνδρομή των δραστηριοτήτων αναψυχής στην κοινωνική τους ένταξη στη χώρα υποδοχής, που στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Στην έρευνα συμμετείχαν τριάντα άτομα με καταγωγή από Πολωνία και Κροατία. Με τη βοήθεια συνεντεύξεων αναδείχθηκε πως και οι δύο κατηγορίες συμμετεχόντων εντάχθηκαν στις εθνικές τους ομάδες με την επιλογή παραδοσιακών αθλημάτων και επέμειναν στη δική τους πολιτισμική ταυτότητα, παρότι το πρώτο διάστημα αρνούνταν να συμμετάσχουν σε αθλητικές δραστηριότητες.

Μάλιστα, χαρακτηριστικό των Κροατών ήταν ο εθνικισμός κατά τη συμμετοχή τους σε ποδοσφαιρικές αναμετρήσεις. Όπως και στην παραπάνω έρευνα, οι μετανάστες ή πρόσφυγες καλούνται να επιλέξουν ανάμεσα στην υιοθέτηση της κυρίαρχης κουλτούρας, τη διατήρηση των εθνικών τους αξιών αλλά και την ταυτόχρονη δεκτική συμπεριφορά απέναντι σε άλλες πολιτισμικές ομάδες και τέλος τον κοινωνικό αποκλεισμό τους μέσω της υιοθέτησης της υποκουλτούρας της εθνικής κοινότητάς τους.

Μέσα από την έρευνα του Olliff (2008) αναδεικνύεται η προσφορά του αθλητισμού σε πρόσφυγες στην Αυστραλία. Αν και ο αθλητισμός και οι δραστηριότητες αναψυχής δεν παίζουν τον βασικό ρόλο στην κοινωνικοποίηση και ένταξη των νεαρών προσφύγων, καταφέρνουν ωστόσο να τους βοηθήσουν να ενσωματωθούν στην κοινωνία της Αυστραλίας. Με τη συμμετοχή τους σε ένα πολυπολιτισμικό αθλητικό πρόγραμμα, οι μετανάστες εισάγονται πιο εύκολα σε αθλητικούς συλλόγους μέσω ενός κλίματος εμπιστοσύνης που δημιουργείται. Επιπλέον, ο αθλητισμός βοηθά στην αποτροπή συμπεριφορών που ενδέχεται να βλάψουν τον περίγυρό τους, όπως και να τους προσδώσει ένα αίσθημα αναγνώρισης.

Οι Taylor και Doherty (2005) εστίασαν την έρευνα τους στην πολιτισμική ταυτότητα και τη γλωσσική αφομοίωση, αλλά και στα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της συμμετοχής έφηβων μεταναστών σε δραστηριότητες φυσικής αγωγής και αναψυχής στον Καναδά. Στην πρώτη φάση της έρευνας με την χρήση ερωτηματολογίων, ερωτήθηκαν 87 μαθητές λυκείου που δεν κατάγονταν από την ίδια χώρα, με μέσο όρο ηλικίας τα 17 έτη, για τα

πλεονεκτήματα της φυσικής αγωγής και αθλητικής δραστηριότητας, καθώς και για την πολιτισμική ταυτότητα, τις διακρίσεις και τη ψυχαγωγία. Σε δεύτερη φάση χρησιμοποιήθηκαν συνεντεύξεις, σε ομαδικό επίπεδο, 40 μαθητών, μέσου όρου ηλικίας τα 16.7 έτη, μέσα από τις οποίες θα προέκυπταν οφέλη και μη της συμμετοχής σε αθλητικές δραστηριότητες.

Τα πορίσματα της έρευνας έδειξαν πως οι συμμετέχοντες ταυτίστηκαν περισσότερο με την κουλτούρα της χώρας τους παρά με εκείνη της χώρας διαμονής. Οι κύριοι λόγοι συμμετοχής σε παρόμοιες δραστηριότητες ήταν η κοινωνικοποίηση, η ψυχαγωγία και η υγεία. Ο ανδρικός πληθυσμός εστίαζε στην συμμετοχή ως μέσο κοινωνικοποίησης, ενώ ο γυναικείος ως μέσο αποφυγής κατάθλιψης και αρνητικών συναισθημάτων. Η χρήση διαφορετικής γλώσσας από τους συμμετέχοντες όπως και η χρησιμοποίηση άγνωστων δραστηριοτήτων στο αθλητικό πρόγραμμα καθιστούσαν δυσκολότερη τη συμμετοχή τους. Τέλος, όσον αφορά τις διακρίσεις, η έρευνα αποφάνθηκε πως η περιθωριοποίηση του κάθε συμμετέχοντα ήταν ανάλογη με το ποσοστό ταύτισής του με την πολιτιστική του ομάδα.

Στην έρευνα των Yan και McCullagh (2004) διερευνήθηκαν τα κίνητρα συμμετοχής νεαρών ατόμων, καταγόμενων από διαφορετικές χώρες, σε αθλητικές δραστηριότητες. Το δείγμα της έρευνας αποτελούταν από 424 άτομα, 12 έως 16 ετών, με καταγωγή από την Κίνα και τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Για την πραγματοποίηση της έρευνας χρησιμοποιήθηκε ερωτηματολόγιο με σκοπό την εξέταση της παρακίνησης, όσον αφορά την αθλητική δραστηριότητα (Gill, Gross, & Huddleston, 1983). Οι λόγοι συμμετοχής διέφεραν, καθώς οι κινέζοι αθλούνταν για λόγους υγείας και για να διευρύνουν τον κοινωνικό τους κύκλο, ενώ τα άτομα αμερικάνικης καταγωγής προσπαθούσαν να βελτιώσουν τις σωματικές τους δεξιότητες και να ψυχαγωγηθούν.

Μια διαφορετική ως προς τα αποτελέσματα έρευνα είναι εκείνη των Krouwel, Boonstra, Duyvendak και Veldboer (2006) η οποία επισημαίνει πως οι δραστηριότητες αναψυχής και ειδικά το ποδόσφαιρο σε πολλές περιπτώσεις ενδέχεται να οξύνει τυχόν αντιπαραθέσεις ανάμεσα σε εθνικές ομάδες. Η συγκεκριμένη έρευνα πραγματοποιήθηκε με βάση δύο προηγούμενες έρευνες που έλαβαν χώρα στη Γερμανία το 1997 και το 2002 αντίστοιχα. Η πρώτη ερευνούσε τους λόγους συμμετοχής σε αθλητικές δραστηριότητες καθώς και την κοινωνική ενσωμάτωση μέσω αυτού. Με δείγμα 1338 ατόμων, τα πορίσματα αναφέρουν πως η γνωριμία με αλλοεθνείς δεν είχε πρωταρχική σημασία στους συμμετέχοντες, καθώς εκείνοι

επεδίωκαν συμμετοχή σε δραστηριότητες της δικής τους πολιτιστικής ομάδας ενισχύοντας με αυτόν τον τρόπο την πολιτιστική τους ταυτότητα. Η δεύτερη έρευνα επιβεβαιώνει τα πορίσματα της πρώτης με την απόφαση πως οι μειονότητες προτιμούν να δραστηριοποιούνται σε αθλητικές δραστηριότητες μαζί με άτομα της ίδιας εθνικότητας.

Οι Allen, Drane, Byon και Mohn (2010), εστίασαν την έρευνα τους στις αντιλήψεις φοιτητών διαφορετικών εθνικοτήτων, σχετικά με τη συμμετοχή τους σε αθλητικές δραστηριότητες. Ως δείγμα χρησιμοποιήθηκαν 240 φοιτητές διαφόρων πολιτισμικών υποβάθρων, οι οποίοι φοιτούσαν σε μεγάλα πανεπιστήμια της Αμερικής. Χρησιμοποιώντας το ερωτηματολόγιο Sport and Cultural Identity Scale των παραπάνω ερευνητών, αξιολογήθηκε η αθλητική συμμετοχή με συμμετέχοντες του ίδιου πολιτισμικού υποβάθρου, διαφορετικού πολιτισμικού υποβάθρου, με συμμετέχοντες που είχαν ως σκοπό τη διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας τους και τέλος με σκοπό την αφομοίωση με την κουλτούρα της χώρας που διέμεναν. Οι περισσότεροι φοιτητές αποδείχτηκε πως θεωρούσαν σημαντικότερο να ενταχθούν στην εναλλακτική πολυπολιτισμική κουλτούρα από τη διατήρηση της δικής τους. Η συχνότητα της συμμετοχής σε αθλητικές δραστηριότητες αποτελούσε ένα επιπλέον παράγοντα για την ευκολότερη ένταξή τους στο νέο πολυπολιτισμικό περιβάλλον. Επιπλέον, ο ανδρικός πληθυσμός ήταν εκείνος που εστίαζε περισσότερο στη διατήρηση της πολιτισμικής του ταυτότητας σε σχέση με τον γυναικείο.

Η έρευνα των Koormans&Doigde (2022) εστίασε στην αξία της διασκέδασης και στην σημασία των αθλητικών δραστηριοτήτων σε μία δομή προσφύγων ανατολικά της Ουγκάντας. Η ποιοτική έρευνα έλαβε χώρα στη δομή Rwamwanja μέσω αθλητικών δραστηριοτήτων που διεξάχθηκαν για μία περίοδο έξι εβδομάδων. Στις δραστηριότητες συμμετείχαν περίπου χίλια άτομα από 7 έως 25 έτη ηλικίας. Οι δραστηριότητες δεν εστίαζαν στο φύλο, την εθνικότητα ή την ικανότητα του καθενός. Έπειτα, ακολούθησαν συνεντεύξεις από 6 εθελοντές και 2 εργαζόμενους στη δομή με καταγωγή από Ουγκάντα, Ουαλία, Αγγλία, Κονγκό, Αμερική και Σιγκαπούρη καθώς και επιτόπια παρατήρηση. Αποδείχτηκε πως μέσω των αθλητικών δραστηριοτήτων οι πρόσφυγες μαθαίνουν στην αξία την συνεργασίας και κοινωνικοποιούνται ευκολότερα μέσω του πολυπολιτισμικού περιβάλλοντος της δομής και των δραστηριοτήτων. Ωστόσο, η φύση των αθλητικών δραστηριοτήτων επιτρέπει στους συμμετέχοντες τα λάθη, με αποτέλεσμα να ενισχύονται οι φυσικές ικανότητες και η αυτοπεποίθησή τους (Koormans&Doigde, 2022). Η κοινωνικοποίηση των προσφύγων μέσω αθλητικών δραστηριοτήτων με άτομα διαφορετικών εθνικοτήτων θα αποτελέσει θεμέλιο για

την μετέπειτα ευκολότερη κοινωνική τους ένταξη.

Η επόμενη έρευνα των Dukic, McDonald και Spaij (2017) αναδεικνύει τη σημασία των αθλητικών δραστηριοτήτων και συγκεκριμένα του ποδοσφαίρου στην κοινωνική ένταξη ή στον κοινωνικό αποκλεισμό προσφύγων στην Μελβούρνη της Αυστραλίας. Για τη διεξαγωγή της έρευνας πραγματοποιήθηκε συμμετοχική παρατήρηση καθώς και συνεντεύξεις από 7 παίκτες και 2 μέλη προσωπικού της ομάδας προσφύγων Asylum Seekers Football Team (ASFT). Να σημειωθεί πως η ομάδα κατάφερε να γίνει ημιεπαγγελματική το 2012 και να συμμετάσχει σε τοπικά πρωταθλήματα, καθώς της χορηγήθηκε και γήπεδο για τα εντός έδρας παιχνίδια της. Παρά την προβληματική φύση των σπορ που προάγουν τον ανταγωνισμό για την επίτευξη της κοινωνικής ένταξης, κοινωνικές ομάδες, όπως την ποδοσφαιρική ομάδα ASFT, ευνοούν την ανάπτυξη πολυπολιτισμικού κεφαλαίου, καθώς και την ενίσχυση της ανθεκτικότητας και της περαιτέρω ανάδειξης και προβολής της δεδομένης πολιτισμικής τους ταυτότητας.

Κεφάλαιο 3^ο: Προσφυγικό ζήτημα: 2015 έως σήμερα

3.1 Η Λέσβος ως πύλη προσφυγικών ροών

Μετά την Καταστροφή της Σμύρνης το 1922, η Ελλάδα είχε δεχτεί μαζικές προσφυγικές ροές, ειδικά μετά την ανταλλαγή πληθυσμών το επόμενο έτος με τη Συνθήκη της Λωζάνης. Παρά την ελληνική καταγωγή των τότε προσφύγων, η ένταξη και αφομοίωση τους στην ελληνική κοινωνία ήταν κάθε άλλο παρά εύκολη (Τρουμπέτα, 2012). Από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο έως και τα τέλη της δεκαετίας του 1980 η Ελλάδα αποτελούσε χώρα αποστολής/εξαγωγής μεταναστών, κυρίως προς υπερπόντιες χώρες και χώρες τις Δυτικής Ευρώπης (www.opengov.gr). Οι λόγοι που οδήγησαν στην μετανάστευση Ελλήνων προς πιο εύπορα κράτη ήταν κατά κύριο λόγο η ανεργία και η κοινωνική ανασφάλεια. Κράτη υποδοχής αποτέλεσαν η Γερμανία, ο Καναδάς, η Αυστραλία, το Βέλγιο και η Αμερική (Τρουμπέτα, 2012). Προς το τέλος της δεκαετίας του 1980, λόγω της βελτίωσης της οικονομικής κατάστασης και των συνθηκών διαβίωσης της Ελλάδας, η χώρα μετατράπηκε σε κράτος εισδοχής μεταναστών και προσφύγων (www.opengov.gr). Η διάλυση της Ένωσης των Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών καθώς και η κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων το 1991 αποτέλεσε κύριο λόγο των μαζικών εισροών προσφύγων και μεταναστών στη χώρα. Επιπροσθέτως, το 1992 η χώρα υποδέχτηκε μεγάλο αριθμό Αλβανών μεταναστών λόγω ανοίγματος των συνόρων, καθώς και πλήθος Ρουμάνων, Ουκρανών, Βουλγάρων και Γεωργιανών (Σπυροπούλου & Χριστόπουλος 2016). Ο πληθυσμός που εισήλθε στη χώρα απασχολήθηκε κυρίως στον πρωτογενή τομέα και εξαιτίας της γνώσης του περί γεωργίας και κτηνοτροφίας κατάφερε να απορροφηθεί και να αφομοιωθεί στην ελληνική κοινωνία με μεγάλη επιτυχία (www.opengov.gr).

Το 2015, η Ελλάδα καλείται να αντιμετωπίσει την μεγαλύτερη προσφυγική κρίση μετά από εκείνη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Για την καλύτερη αποσαφήνιση του όρου προσφυγική κρίση θα πρέπει να ανατρέξουμε στον όρο ανθρωπιστική κρίση. Ως ανθρωπιστική κρίση βάσει του ΟΗΕ ορίζεται η μια γενικευμένη και ίσως πρωτόγνωρη κατάσταση που αποτελεί απειλή για τη διαβίωση, την υγεία και τη ζωή των ανθρώπων. Πιθανές ένοπλες εμπλοκές ή φυσικές καταστροφές προκαλούν καταστάσεις που χαρακτηρίζονται από έλλειψη προστασίας, ασφάλειας και πρόσβασης σε φυσικές υπηρεσίες και συνοδεύονται από φτώχεια

και ανισότητα (Γραφείο του Υπατου Αρμοστή των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, 2009). Οι προσφυγικές και μεταναστευτικές ροές από το 2014 έως το 2015 παρουσίαζαν τεράστιες διαφορές ως προς τον αριθμούς. Το 2014 η Ελλάδα δέχτηκε 41.038 άτομα από τη θάλασσα και 2.280 από την ξηρά, ενώ το 2015 οι αριθμοί αυτοί εκτοξεύονται σε 856.723 και 4.907 αντίστοιχα (<https://www.unhcr.org/gr/>). Το νησί της Λέσβου, καθώς και άλλα νησιά του Βορείου Αιγαίου όπως η Σάμος και η Χίος, λόγω της γεωγραφικής τους τοποθεσίας δέχονται το 2015 προσφυγικές ροές σε πρωτόγνωρους αριθμούς. Η γεωγραφική θέση του νησιού γρήγορα μεταμορφώνει τη Λέσβο «σε επίκεντρο της Ευρωπαϊκής προσφυγικής κρίσης» (Rozakou, 2017:102). Μετά την οικονομική κρίση του 2008 η Λέσβος δεν ήταν έτοιμη να αντιμετωπίσει μια προσφυγική κρίση παρόμοιας έκτασης, καθώς υπήρχε μεγάλο ποσοστό ανεργίας και τα capital controls ήταν ακόμη σε ισχύ στο ελληνικό τραπεζικό σύστημα. Παρά την έντονη προσέλευση προσφύγων, δεν ενισχύθηκε η ελληνική ακτοφυλακή, με αποτέλεσμα την ανεξέλεγκτη προσέλευση ειδικά κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Η υπηρεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης FRONTEX είχε παρουσία μόνο στο λιμάνι της Μυτιλήνης με κύρια αποστολή την καταγραφή στατιστικών στοιχείων. Να σημειωθεί πως κατά τους πρώτους μήνες της προσφυγικής κρίσης το Ευρωπαϊκό καθεστώς ασύλου δεν είχε σχεδιαστεί για να αντιμετωπίσει μαζικές εισροές προσφύγων (Bousiou, 2020).

Οι πρόσφυγες, μετά την άφιξη τους, διαμετακομίζονταν στο Κέντρο Πρώτης Υποδοχής της Μόριας από την ελληνική αστυνομία. Αρχικά, η χωρητικότητα της Μόριας υπολογιζόταν στα 700 άτομα ενώ φιλοξενούσε γύρω στα 1500. Η έλλειψη εξοπλισμού και προσωπικού για την καταγραφή των προσφύγων προκάλεσε μεγάλες καθυστερήσεις και συσσώρευση ολοένα περισσότερων ατόμων. Λόγω της μη ύπαρξης μέρους διαμονής οι πρόσφυγες διέμεναν στους δρόμους ή το λιμάνι της Μυτιλήνης. Η συσσώρευση αυτή οδήγησε τον δήμαρχο να δημιουργήσει ένα camp το οποίο χρηματοδοτήθηκε αποκλειστικά από το δήμο Μυτιλήνης. Με τη βοήθεια του στρατού τοποθετήθηκαν σκηνές με χωρητικότητα 500 με 700 ατόμων στο νέο camp του Καρά Τεπέ. Βασικά είδη ανάγκης προμηθεύτηκαν από ΜΚΟ και ντόπιους ενώ τη σίτιση ανέλαβε να χρηματοδοτήσει η ελληνική κυβέρνηση (Bousiou, 2020).

Κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 2015 μόλις το 8% των αφιχθέντων προσφύγων είχε καταγραφεί (European Court of Auditors, 2017). Το ποσοστό αυτό μας κάνει να κατανοήσουμε το μέγεθος της καθυστέρησης και δυσκολίας καταγραφής των νεοαφιχθέντων, καθώς και της πρωτόγνωρης συσσώρευσης ανθρώπων σε μία πόλη 30.000 κατοίκων. Συγκρίνοντας τα στατιστικά των αιτήσεων ασύλου στην Ευρωπαϊκή Ένωση με τα

στατιστικά των αφίξεων την άνοιξη και το καλοκαίρι του 2015, διακρίνεται πως τα περισσότερα άτομα που κατέφθασαν στη Λέσβο κατάφεραν να αναζητήσουν άσυλο αλλού. Μετά το κλείσιμο των συνόρων της Αυστρίας, στην Ουγγαρία τον Σεπτέμβρη του 2015 προκλήθηκε μια αλυσιδωτή αντίδραση καθώς δημιουργήθηκαν εμπόδια στη βαλκανική διαδρομή ασύλου των προσφύγων. Μετά το καλοκαίρι τοπικές και μη ΜΚΟ κατάφεραν να κινητοποιήσουν πόρους και να αναπτύξουν δραστηριότητες στο νησί της Λέσβου (Bousiou, 2020). Η σημαντικότητα των ΜΚΟ στην αντιμετώπιση της προσφυγικής κρίσης στη Λέσβο είναι αδιαμφισβήτητη. Η απουσία των διεθνών και εθνικών παραγόντων στο ξεκίνημα της προσφυγικής κρίσης οδήγησε σε «μια δυσπιστία προς την κυβέρνηση και τη θεσμοποιημένη φιλανθρωπία» (Witcher, 2020). Περίπου 120 ΜΚΟ ενεργοποιούνταν μέχρι εκείνη τη στιγμή στο νησί, οι οποίες σε συνεργασία με την FRONTEX και άλλες ομάδες εθελοντών εντάχθηκαν στις ομάδες διάσωσης και εντοπισμού αφιχθέντων προσφύγων μέσω θαλάσσης (Bousiou, 2020).

Τον Φεβρουάριο του 2016 εγκαινιάστηκε το πρώτο hotspot στην Ελλάδα στην περιοχή της Μόριας. Να σημειωθεί πως πρόσφυγες προς αναζήτηση ασύλου θα έπρεπε να παραμείνουν εντός του camp της Μόριας για 25 ημέρες μετά την άφιξη τους μέχρι να ολοκληρωθεί η διαδικασία καταγραφής τους. Ως διαμαρτυρία στην προσέγγιση του hotspot και της κράτησης των προσφύγων οι Γιατροί Χωρίς Σύνορα σταμάτησαν τη δραστηριότητά τους στην Μόρια. Η ανάγκη καταγραφής σε συνεργασία με το κλείσιμο των συνόρων της βαλκανικής διαδρομής των προσφύγων δημιούργησε ασφυκτική πίεση καθώς και συσσώρευση ατόμων στο hotspot της Μόριας. Η συνέχεια της διαδρομής των αιτούντων άσυλο ή η επιστροφή τους στη χώρα καταγωγής κινούνταν με πολύ αργούς ρυθμούς. Να σημειωθεί πως πριν τα εγκαίνια του hotspot της Μόριας σταμάτησε η οποιαδήποτε λειτουργία παρόμοιων δομών υποδοχής με εξαίρεση εκείνης του Καρά Τεπέ, το οποίο συνέχισε τη λειτουργία του ως μέρος διαμονής οικογενειών προσφύγων και ευπαθών ομάδων (Βούσιου, 2020).

3.2 Συνθήκες διαβίωσης στις δύο βασικές δομές του νησιού

Παρακάτω θα εστιάσουμε στην ανάλυση του hotspot της Μόριας και του Κέντρου Φιλοξενίας του Καρά Τεπέ έτσι ώστε να διερευνηθούν οι συνθήκες διαβίωσης σε αυτά. Οι συνθήκες διαβίωσης και επομένως η διάθεση των διαμενόντων παίζει σημαντικό ρόλο στην υλοποίηση αθλητικών προγραμμάτων. Οι πρόσφυγες μετά την έλευση τους στο νησί της Λέσβου είχαν την δυνατότητα να παραμείνουν σε 3 είδη εγκαταστάσεων:

- Στο κλειστό κέντρο κράτησης της Μόριας (hotspot)
- Σε ανοιχτά κέντρα φιλοξενίας όπως το Κέντρο Φιλοξενίας του Καρά Τεπέ, τα οποία οργανώνονται από δημόσιες υπηρεσίες σε συνεργασία με ΜΚΟ ή από τοπικές εθελοντικές οργανώσεις, για παράδειγμα το Πατριωτικό Ίδρυμα Κοινωνικής Πρόνοιας και Αντιλήψεως (ΠΙΚΠΑ).
- Σε σπίτια για οικογένειες ή ξενώνες και ξενοδοχεία για ασυνόδευτους ανήλικους εντός της πόλης της Μυτιλήνης, τα οποία μισθώνονται από ΜΚΟ (Σπυρέλλη, 2019).

Το hotspot Μόρια βρίσκεται 2 χιλιόμετρα μακριά από το χωριό της Μόριας στο οποίο κατοικούν περίπου 1.207 άτομα. Το hotspot της Μόριας λειτουργεί ως χώρος Υποδοχής και Ταυτοποίησης (ΚΥΤ) παράνομα εισερχόμενων στη χώρα ατόμων (ΠΕΠ), κατά τον χαρακτηρισμό τους από το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας που ήταν υπεύθυνο για την ανέγερση των χώρων καθώς και για τη σίτιση των διαμενόντων (<http://www.geetha.mil.gr/media/pdf-arxeia/2015/ekdoseis/sae/sae2030.pdf>). Η εικόνα του hotspot θυμίζει εκείνο μιας φυλακής, πρώτον λόγω της σιδερόπλεκτης περίφραξης και δεύτερον λόγω της πρώην λειτουργίας της δομής ως στρατόπεδο. Η είσοδος επιτρέπεται μόνο μετά από ειδική άδεια της αστυνομίας. Η δομή χωρίζεται σε τέσσερα τμήματα καθώς σε αυτήν διαμένουν από οικογένειες μέχρι άτομα που έχουν διαπράξει ποινικά αδικήματα εντός αυτής. Ενδιαφέρον χαρακτηριστικό της δομής είναι το γεγονός ότι επεκτείνεται ανά τακτά διαστήματα εξαιτίας του μεγάλου αριθμού των διαμενόντων (Ρέππας, 2017). Κατά τη διάρκεια της έναρξης λειτουργίας της δομής της Μόριας όλοι οι αιτούντες άσυλο μεταφέρθηκαν στο hotspot το οποίο παρά την μικρή του χωρητικότητα φιλοξενούσε ήδη πολύ περισσότερα άτομα από την δυναμικότητα του. Σταδιακά, το Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης της Μόριας θύμιζε ολοένα και περισσότερο κέντρο κράτησης. Μετά την πάροδο των 25 ημερών κράτησης, στους αιτούντες άσυλο δινόταν η δυνατότητα να βρεθούν εκτός της δομής. Παρόλα αυτά, οι πρόσφυγες εξαιτίας της μη παροχής άλλης εναλλακτικής, όσον αφορά την διαμονή, αναγκάζονταν να συνεχίσουν να διαμένουν στο hotspot (Bousiou, 2020).

Όσον αφορά τη διαβίωση των διαμενόντων, οι συνθήκες που επικρατούσαν εντός του hotspot ήταν αξιοθρήνητες. Οι πρόσφυγες αναγκάζονταν να κοιμούνται σε υπερπλήρεις σκηνές καθώς και στο δάπεδο. Υπήρχε ανεπαρκής προστασία προς τους ασυνόδευτους ανήλικους ενώ η σεξουαλική βία και οι θάνατοι αποτελούσαν συχνό φαινόμενο εντός της δομής. Οι συνθήκες διαβίωσης σε συνδυασμό με τις δυσκολίες που είχαν αντιμετωπίσει οι πρόσφυγες κατά τη διαμονή και μετάβαση από τη χώρα τους προς την Ελλάδα, αποτέλεσαν αιτία προβλημάτων ψυχικής υγείας (Bousiou, 2020). Οι υποδομές εντός της δομής παρουσίαζαν μεγάλες ελλείψεις καθώς τα δίκτυα ύδρευσης και αποχέτευσης δεν προτείνονται για χρήση χιλιάδων ατόμων, τα οποία κατοικούσαν εκεί. Η κακή σίτιση σε συνδυασμό με τις συνθήκες υγιεινής προκαλούσαν, όπως ήταν αναμενόμενο άλλωστε, προβλήματα υγείας. Η συχνή μίξη εθνικοτήτων με χρόνιες αντιπαλότητες μεταξύ τους ήταν αίτιο για συμπλοκές και τραυματισμούς με αποτέλεσμα εξεγέρσεις μεγάλης κλίμακας, όπως για παράδειγμα εμπρησμοί εντός του hotspot (www.cnn.gr). Οι συνθήκες εντός και πλησίον της δομής και η συσσώρευση ανθρώπινου δυναμικού σε αυτή, σε συνδυασμό με τις εξεγέρσεις που αποτελούσαν καθημερινό φαινόμενο, προκάλεσαν τις αντιδράσεις των ντόπιων και την διαπίστωση ότι η Λέσβος αποτελούσε πλέον ένα «νησί-φυλακή». Μεγάλο πλήγμα, ως αποτέλεσμα των δρώμενων στο νησί, υπέστη και ο τουρισμός που αποτελούσε βασική πηγή εσόδων, με μείωση 70%-80% (Bousiou, 2020). Τον Σεπτέμβριο του 2020 το hotspot της Μόριας καταστράφηκε ολοσχερώς μετά από πυρκαγιά που ξέσπασε εντός. Να σημειωθεί πως η δομή φιλοξενούσε εκείνη τη στιγμή πάνω από 12.000 πρόσφυγες σε ένα χώρο διαμορφωμένο έτσι ώστε να στεγάζει 3.000.

Για την αντιμετώπιση του θέματος στέγασης των προσφύγων, όπως προαναφέραμε, ο δήμαρχος της Λέσβου προχώρησε στην δημιουργία ενός Κέντρου Φιλοξενίας, το οποίο είχε ως έδρα την περιοχή του Καρά Τεπέ, λίγο έξω από την πόλη της Μυτιλήνης. Αρχικά, το κέντρο του Καρά Τεπέ χρησιμοποιήθηκε για την στέγαση προσφύγων πριν την μετάβαση τους για καταγραφή στο ΚΥΤ της Μόριας. (Bousiou, 2020). Από το 2016 τον καταυλισμό άρχισε να διαχειρίζεται ο Οργανισμός Κοινωνικής Προστασίας και Αλληλεγγύης του Δήμου Λέσβου μαζί με την Ύπατη Αρμοστεία του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για τους πρόσφυγες. Η αρχική του χρήση μεταβλήθηκε καθώς μεταφέρθηκαν σε αυτόν οικογένειες και άτομα ευάλωτων ομάδων, όπως για παράδειγμα άτομα με ειδικές ανάγκες (Α.Μ.Ε.Α.) και έγκυες γυναίκες. Στην δομή δραστηριοποιούνταν και πλήθος ΜΚΟ με ανάλογες αρμοδιότητες(www.cnn.gr). Η δομή είχε χωρητικότητα περίπου 1.500 ατόμων και όπως

προαναφέρθηκε αποτελούσε μέρος στέγασης και διαμονής αποκλειστικά ευάλωτων ομάδων προσφύγων. Η δομή του Καρά Τεπέ αναδιαμορφώθηκε μετά το 2016 για να αποτελεί ένα μακροπρόθεσμο μέρος στέγασης των ομάδων που προαναφέρθηκαν και να σταματήσει να χρησιμοποιείται ως μέρος μετάβασης προσφύγων.

Ο χώρος εξοπλίστηκε με 261 λυόμενα σπίτια τα οποία ήταν άρτια εξοπλισμένα με θέρμανση και κλιματισμό έτσι ώστε να είναι κατάλληλα για να στεγάσουν οικογένειες προσφύγων. Κατάλληλα μέτρα λήφθηκαν για να εξασφαλιστεί η ιδιωτική ζωή των διαμενόντων έτσι ώστε να καταπολεμηθούν τυχόν καταστάσεις βίας ανάμεσα στα δύο φύλα. Εντός του Κέντρου Φιλοξενίας εγκαταστάθηκαν σύγχρονες υποδομές σχετικά με την προσωπική υγιεινή, την πρόσβαση σε καθαρό νερό και σε ηλεκτρικό ρεύμα. Οι διαμένοντες είχαν πρόσβαση σε κοινόχρηστες κουζίνες καθώς και οικονομική υποστήριξη για την καθημερινή αγορά βασικών αγαθών και τροφίμων. Είδη πρώτης ανάγκης τους παρέχοντας καθημερινά, όπως κουβέρτες και ρούχα. Επιπλέον, οι πρόσφυγες μπορούσαν να απευθυνθούν σε ειδικό προσωπικό για την αντιμετώπιση τυχόν προβλημάτων καθώς και να ενημερωθούν για τα δικαιώματά τους στην χώρα υποδοχής. Ιατρικές και συμβουλευτικές υπηρεσίες παρέχονταν σε άτομα τα οποία είχαν υποστεί κακοποίηση και αντιμετώπιζαν ψυχολογικά προβλήματα. Οι παραπάνω υπηρεσίες εστίαζαν κυρίως σε ανήλικα άτομα. Τα παιδιά των προσφύγων και οι ασυνόδευτοι ανήλικοι είχαν δικαίωμα στη μόρφωση και λάμβαναν μέρος σε δημιουργικές δραστηριότητες, οι οποίες τους βοηθούσαν να ξεπεράσουν τυχόν μετατραυματικό στρες και κατάθλιψη. Κατά την διάρκεια της πανδημίας του Covid-19 υπήρχαν εντός του Καρά Τεπέ και κατάλληλες υπηρεσίες πρόληψης και αντιμετώπισης του ιού (KaraTepe, morethanahome, 2021).

Σχετικά με την διαβίωση στον Καρά Τεπέ, οι συνθήκες ήταν πολύ καλύτερες από εκείνες του hotspot της Μόριας. Οι διαμένοντες δεν ζούσαν εγκλωβισμένοι εντός της δομής, όπως στην Μόρια (μέσα στην οποία οι πρόσφυγες αναγκάζονταν να ζουν στην σκιά των συρματοπλεγμάτων). Η συνεργασία τοπικών και μη οργανισμών και υπηρεσιών συνέβαλλε στην ομαλότερη διεξαγωγή των απαραίτητων διαδικασιών εντός του Καρά Τεπέ. Ένα παράδειγμα αποτελεί η απευθείας διανομή του φαγητού στους χώρους που διέμεναν οι ευάλωτες ομάδες, σε αντίθεση με την δομή της Μόριας, στην οποία οι διαμένοντες αναγκάζονταν να περιμένουν συνωστισμένοι σε μια ουρά. Οι συνθήκες υγιεινής ήταν επίσης καλύτερες, κυρίως λόγω του θεαματικά μικρότερου αριθμού διαμενόντων (Σπυρέλλη, 2019). Η διακοπή λειτουργίας του Κέντρου Φιλοξενίας του Καρά Τεπέ ανακοινώθηκε από την

ελληνική κυβέρνηση τον Απρίλιο του 2021, λόγω του αιτήματος του Δήμου Μυτιλήνης για την χρησιμοποίηση του χώρου για έτερες ανάγκες (KaraTepe, morethan a home, 2021).

Κεφάλαιο 4^ο: Κοινωνική ένταξη μέσω αθλητικών δραστηριοτήτων εντός και εκτός δομών της Λέσβου

4.1 Η ΜΚΟ και το έργο της

Η Μη Κυβερνητική Οργάνωση, μέσα από τους κόλπους της οποίας καταφέραμε να αντλήσουμε υλικό για την παρούσα έρευνα, επέλεξε να μην δημοσιοποιηθεί η επωνυμία της. Να αναφέρουμε πως η εν λόγω ΜΚΟ δεν έχει την έδρα της στην Ελλάδα και κατέφθασε στο νησί της Λέσβου, μαζί με πλήθος άλλων ΜΚΟ, για να παρέχει βοήθεια στους νεοαφιχθέντες πρόσφυγες, στις αρχές του 2015. Η δραστηριοποίηση της γινόταν μέσα στα πλαίσια του Κέντρου Υποδοχής και Ταυτοποίησης της Μόριας, αλλά και στο Κέντρο Φιλοξενίας του Καρά Τεπέ. Πλέον, λόγω της διακοπής λειτουργίας και των δύο δομών το 2021, η ΜΚΟ δραστηριοποιείται στην νέα προσωρινή δομή στον Καρά Τεπέ έως ότου να ολοκληρωθούν οι εργασίες για το καινούργιο hotspot στην περιοχή της Βάστριας. Εκτός από το νησί της Λέσβου, η οργάνωση παράσχει βοήθεια και σε άλλα νησιά του Βορείου Αιγαίου, όπως η Σάμος και η Χίος, καθώς και στην πρωτεύουσα.

Το έργο της οργάνωσης αρχικά εστίαζε αποκλειστικά στην παροχή ειδών πρώτης ανάγκης και στην στέγαση των προσφύγων. Στο hotspot της Μόριας, όπου οι συνθήκες διαβίωσης, μετά από την έλευση εκατοντάδων προσφύγων ημερησίως, έρχονταν στο όριο, η ΜΚΟ παρείχε τρόφιμα και σκηνές. Επιπρόσθετα, βοηθούσε στην οργάνωση και την ευταξία των προσφύγων, κυρίως στον χώρο γύρω από τη δομή, στον οποίο στεγάζονταν προσωρινά λόγω του υπερπληθυσμού εντός. Μετά την κάλυψη των επιτακτικών αναγκών των προσφύγων, η ΜΚΟ προέβη στην οργάνωση δραστηριοτήτων ποικίλων ενδιαφερόντων, όπως μαθήματα χορού, εκμάθηση ηλεκτρονικών υπολογιστών και αθλητικές δραστηριότητες. Στην περίπτωση της νέας δομής, καθώς και του Κέντρου Φιλοξενίας του Καρά Τεπέ, η οργάνωση παρείχε τον κατάλληλο εξοπλισμό, εντός rubhall και isobox για την συντήρηση του εκάστοτε χώρου και για την παροχή υπηρεσιών που αφορούσαν την βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης των διαμενόντων σε αυτά. Υπηρεσίες για την συντήρηση του φωτισμού, καθώς και χώροι όπου γινόταν διανομή αλλά και καθαρισμός ρουχισμού, αποτελούν ορισμένα παραδείγματα.

Η δημιουργία ενός είδους ακαδημίας αποτελεί μια πρόσφατη επιδίωξη της ΜΚΟ. Στην εν λόγω ακαδημία θα υπάρχει δυνατότητα εκμάθησης από τον προσφυγικό αλλά και τον ελληνικό πληθυσμό κάποιας τέχνης, όπως για παράδειγμα της ξυλουργικής. Στον χώρο που διαμορφώθηκε για αυτόν τον σκοπό λαμβάνουν επίσης χώρα δραστηριότητες εκμάθησης αγγλικών και γερμανικών και πλεξίματος. Να τονιστεί ότι πολλές δραστηριότητες λάμβαναν χώρα εκτός των δομών έτσι ώστε να μετριάζονται οι συνθήκες εγκλεισμού των προσφύγων εντός αυτών. Λόγω ύπαρξης πλήθους ατόμων με ειδικές ανάγκες, κυρίως στο Κέντρο Φιλοξενίας του Καρά Τεπέ στον οποίο διέμεναν κατά κύριο λόγο ευπαθείς ομάδες προσφύγων, η ΜΚΟ οργάνωνε και δραστηριότητες για την υποστήριξη τους. Υπήρχε συνεργασία και με άλλες ΜΚΟ, οι οποίες δρούσαν στον χώρο των δομών. Η συνεργασία περιλάμβανε κοινή χρηματοδότηση για την ανέγερση υποδομών, αλλά και κοινά προγράμματα για ανήλικες πρόσφυγες που προσομοιάζουν το σχολικό περιβάλλον. Οι εμπλεκόμενες οργανώσεις βρίσκονταν σε συνεχή συνεννόηση έτσι ώστε να μην συμπίπτουν τα προγράμματα της καθεμίας. Εν συνεχεία, θα αναφερθούμε στον κομμάτι των αθλητικών δραστηριοτήτων που λάμβαναν χώρα εντός και εκτός του εκάστοτε camp.

4.2 Αθλητικές δραστηριότητες και προγράμματα

Οι αθλητικές δραστηριότητες λάμβαναν χώρα είτε εντός, είτε εκτός της εκάστοτε δομής. Στο Κέντρο Φιλοξενίας του Καρά Τεπέ, οι δραστηριότητες πραγματοποιούνταν σε ένα γήπεδο ποδοσφαίρου μικρών διαστάσεων στην πλατεία της δομής, καθώς και σε ένα rubhall, εντός του οποίου αθλούνταν κατά κύριο λόγο τα παιδιά με ειδικές ανάγκες. Τις υποδομές που εδρεύουν στο Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης Μαυροβούνι (νέα δομή μετά την καταστροφή εκείνης της Μόριας) αποτελούν ένα γήπεδο ποδοσφαίρου και ένα καλαθοσφαίρισης, ενώ πρόσφατα σχεδιάζεται και ένα γήπεδο βόλεϊ. Στο Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης της Μόριας δεν υπήρχαν υποδομές για αθλητικές δραστηριότητες παρά μόνο ένας κοινόχρηστος χώρος, τύπου «αλάνα», που δεν ενδεικνυόταν για οργανωμένες δραστηριότητες, οπότε η άθληση πραγματοποιούνταν εκτός δομής. Εκτός των δομών, η ΜΚΟ μισθώνει ένα αθλητικό κέντρο, εντός του οποίου υπάρχουν δύο γήπεδα ποδοσφαίρου (ένα μικρό και ένα μεγαλύτερο), ένα γήπεδο βόλεϊ και ένα καλαθοσφαίρισης.

Ο εξοπλισμός προερχόταν κατά κύριο λόγο από δωρεές προς την οργάνωση και περιείχε μπάλες από διάφορα αθλήματα όπως μπάσκετ, βόλεϊ, ποδόσφαιρο, ράγκμπι και μπίτμπολ. Επίσης, υπήρχε εξοπλισμός μπάντμιντον και πινγκ πονγκ αλλά και πιο απλά αντικείμενα όπως κώνοι, χούλαχουπς, σχοινάκια κλπ. Στα παιδιά παρέχόταν και αναγκαία αντικείμενα ένδυσης, όπως για παράδειγμα μπλουζάκια και κατάλληλα παπούτσια.

Το αθλητικό πρόγραμμα που ακολουθούσε η οργάνωση χρηματοδοτούνταν από μια μεγάλη ευρωπαϊκή ομάδα παγκοσμίου βεληγκεούς, της οποίας το όνομα δεν μας επιτράπηκε να χρησιμοποιηθεί στην παρούσα εργασία. Εκτός από την χρηματοδότηση, οι συμμετέχοντες λάμβαναν την απαραίτητη ένδυση για τις δραστηριότητες που περιελάμβανε το πρόγραμμα. Παρότι επρόκειτο θεωρητικά για πρόγραμμα ποδοσφαίρου, οι δραστηριότητες δεν εστίαζαν μόνο στο ποδόσφαιρο αλλά και σε πληθώρα άλλων αθλημάτων όπως το βόλεϊ και η καλαθοσφαίριση. Επίσης, το πρόγραμμα εμπεριείχε εκτός των ομαδικών αγωνισμάτων, και ψυχοκινητικά παιχνίδια με ή χωρίς χρήση μπάλας όπως για παράδειγμα το παιχνίδι των μήλων. Οι εργαζόμενοι προσπαθούσαν να ενδυναμώσουν και την τοπική ταυτότητα των συμμετεχόντων μέσα από την διεξαγωγή τοπικών παιχνιδιών, τα οποία πρότειναν οι πρόσφυγες. «Μοντέρνα» σπορ, όπως για παράδειγμα το skateboard έκαναν ανά διαστήματα την εμφάνιση τους, έτσι ώστε να ενισχυθεί η ποικιλομορφία του αθλητικού προγράμματος και η παρουσίαση παιχνιδιών και αθλημάτων τα οποία ήταν μέχρι στιγμής άγνωστα στους πρόσφυγες. Σκοπός του προγράμματος, πέρα από την ενδυνάμωση και την σωματική υγεία των αθλουμένων, ήταν η εμφύσηση κάποιων βασικών αξιών στα παιδιά. Βασικές αξίες μεταξύ άλλων ήταν εκείνες της ταπεινότητας, της φιλοδοξίας, της ατομικής προσπάθειας, του σεβασμού και τις ομαδικής εργασίας. Όπως αναφέρει ο Στράτος:

«Όλα τα παιδιά είχαν έρθει πιστεύοντας πως θα γίνουν ποδοσφαιριστές κτλ., οπότε πίστευαν ότι η συγκεκριμένη οργάνωση και το πρόγραμμα αυτό θα έβγαζε ποδοσφαιριστές να το πω έτσι αλλά το συγκεκριμένο πρόγραμμα δεν ήταν για κάτι τέτοιο, ήταν για να ενδυναμώσει άλλες πτυχές, ας το πω έτσι, των παιδιών και όχι τόσο να τους κάνει αθλητές, αν και δεν τους το λες αυτό κατευθείαν. Ουσιαστικά, κάναμε αθλοπαιδιές με την προσπάθεια τα παιδιά να ενδυναμώσουν την ομαδικότητα. Μαθαίναμε στα παιδιά πέντε αξίες. Λοιπόν, πάει όπως η λέξη heart-καρδιά και ένα είναι humility, ambition, effort, respect, teamwork. Οπότε όλα τα παιχνίδια που κάναμε ήταν βασισμένα στο να μάθουν τα παιδιά αυτές τις αξίες και έτσι βγάλαμε και τα παιχνίδια, δηλαδή αν θέλαμε να παίζουμε κάτι με ομαδικότητα

μπορεί να κάνουμε το αντίθετο, να θέλαμε στην αρχή να παίζουν κυνηγητό και να κυνηγάει ένα άτομο και να καταλαβαίνουν ότι είναι δύσκολο, οπότε μετά να βάζεις παραπάνω άτομα και να βλέπουν ότι βάσει της ομαδικότητας είναι πιο εύκολο.»

Με αφορμή το παραπάνω απόσπασμα να αναφέρουμε πως έρευνες, όπως αυτή των Shields και Bredemeir (1995), καταλήγουν στο συμπέρασμα πως ο αγωνιστικός αθλητισμός δεν ωφελεί στην ηθική ανάπτυξη και δεν συμβάλει στην καλλιέργεια του σεβασμού προς τον συνάνθρωπο, τη δικαιοσύνη, την ισότητα και τον σεβασμό προς τους κανόνες. Η ανταγωνιστικότητα αποτελεί έναν φραγμό στην επίτευξη της κοινωνικής ένταξης. Ο κλασικός, ανταγωνιστικός αθλητισμός αποτελεί ένα προβληματικό μέσο προς την επίτευξη της κοινωνικής ένταξης (Northcote & Casimiro, 2009). Το ποδόσφαιρο, το οποίο αποτελεί και το πιο δημοφιλές άθλημα ανάμεσα στους πρόσφυγες που μελετάμε, όπως θα αναφερθεί στην συνέχεια, καθώς και άλλα ανταγωνιστικά αθλήματα, λόγω της φύσης τους και της λειτουργίας τους στην σύγχρονη εποχή, μπορούν κάλλιστα να έχουν αντίθετα από τα αναμενόμενα αποτελέσματα και να αποτελέσουν παράγοντα κοινωνικού αποκλεισμού μειονοτικών και μη ομάδων (Coackley, 2011). Όπως αναφέρει η Κωνσταντίνα, ανάμεσα στους στόχους του προγράμματος αναδεικνύεται και ο μετριασμός της ανταγωνιστικότητας και η προαγωγή της ομαδικότητας. Σε μία έρευνα που έλαβε χώρα στον Καναδά, αναλύοντας ένα κοινοτικό πρωτάθλημα ποδοσφαίρου, η επιτυχής κοινωνική ένταξη των συμμετεχόντων επιτεύχθηκε μέσω μιας δραστηκής μετατροπής των κανόνων, έτσι ώστε να υπάρξει σαφής μείωση της ανταγωνιστικότητας του κλασικού μοντέλου ποδοσφαίρου (Rich, Misener & Dubeau, 2015). Η υποβάθμιση του ανταγωνισμού βοηθά στον καλύτερο έλεγχο των δραστηριοτήτων και παρέχει νέες ευκαιρίες για τον πανηγυρισμό της εκάστοτε επιτυχίας, όπως για παράδειγμα μικρότερος αριθμός φάουλ αντί για τα περισσότερα γκολ (Koopmans & Doidge, 2022).

Στο αθλητικό πρόγραμμα της οργάνωσης υπήρχε διαχωρισμός των συμμετεχόντων ανά ηλικία. Οι αθλούμενοι που λάμβαναν μέρος στο πρόγραμμα αποτελούνταν από παιδιά 4 έως 18 ετών. Οι ομάδες εκγύμνασης διαιρούνταν ανάλογα την ηλικία σε 4 υποομάδες. Η πρώτη απαρτιζόταν από άτομα 4 έως 6 ετών, η δεύτερη από άτομα 6 έως 10 ετών, η Τρίτη από άτομα 10 έως 15 ετών και η τελευταία από άτομα 15 έως 18 ετών. Αν και δεν υπήρχε ομαδοποίηση των γκρουπ ως προς το φύλο, ο Στράτος αναφέρει πως τα κορίτσια άνω των 13 ετών συνήθως δεν επιθυμούσαν να συμμετάσχουν στις ίδιες δραστηριότητες με τα αγόρια άνω των 13 ετών, κυρίως λόγω θρησκείας. Η μόνη μίξη κοριτσιών και αγοριών γινόταν με

την προϋπόθεση πως τα αγόρια ήταν περίπου στην ηλικία κάτω των 10 ετών έτσι ώστε να μην τίθενται θέματα. Η προσέγγιση της ΜΚΟ, όσον αφορά το συγκεκριμένο θέμα ήταν η εξής:

«Εννοείται ότι θέλαμε να κάνουμε empower και να είναι όλα μαζί και να αναδείξουμε ότι είναι ισάξιες και να περάσουμε όλο αυτό, αλλά από τη στιγμή που και οι ίδιες μπορεί να μην το θέλανε, το αποφεύγαμε. Κάναμε εννοείται και mix προπονήσεων με αγόρια και κορίτσια αλλά πιο σπάνια. Εντός του Καρά Τεπέ στην περίοδο της καραντίνας σχεδόν πάντα ήτανε mix, γιατί δεν μπορεί να έρθει ένα παιδί και να σου πει ότι θέλει να παίζει και εσύ να το διώξεις.»

Σε αυτό το σημείο, να αναφέρουμε πως λόγω της εστίασης της έρευνας σε εφηβικό πληθυσμό, θα πρέπει να τονισθεί η σημαντικότητα της εφηβικής ηλικίας στον δρόμο προς την διαμόρφωση της προσωπικότητας ενός ατόμου. Η πρώτη εφηβική ηλικία ξεκινά για τα αγόρια στην ηλικία των 13.5 ή 14 ετών, ενώ στα κορίτσια ξεκινά νωρίτερα, στην ηλικία των 11.5 ή 12 ετών (Αναστασιάδης & Γίδαρης, 1993). Υπάρχει διαφοροποίηση ως προς αρχή της εφηβικής ηλικίας καθώς μπορεί να υπάρξει κάποια απόκλιση έως και 3 ετών νωρίτερα ή αργότερα από τις προαναφερθέντες ηλικίες, γεγονός που σημαίνει πως δεν υπάρχει πάντα αναλογία της βιολογικής με την χρονολογική ηλικία (Tanner, 1962). Στην πρώτη εφηβική ηλικία λαμβάνουν χώρα στο άτομο ψυχολογικές αντιδράσεις, οι πιο συνήθεις από τις οποίες είναι:

- Αποστροφή προς την εργασία
- Έλλειψη συντονισμού στις κινήσεις
- Ανία-Πλήξη-Αδιαφορία
- Νευρικότητα-ανησυχία
- Αυξημένη ευσυγκινησία
- Αντιδραστική-εχθρική στάση προς το άλλο φύλο
- Εναντίωση σε κάθε μορφής εξουσία
- Υπεραπασχόληση με θέματα σεξ
- Υπέρμετρη αιδημοσύνη
- Έλλειψη αυτοπεποίθησης
- Ονειροπόληση
- Επιθυμία να μείνει μόνος

(Αναστασιάδης & Γίδαρης, 1993). Η συμπεριφορά των καθηγητών Φυσικής Αγωγής και στην περίπτωση μας των προπονητών θα πρέπει να χαρακτηρίζεται από κατανόηση και υπομονή. Οι αντιδράσεις αυτές είναι παροδικές και αποτελούν αίτιο σημαντικών βιολογικών αλλαγών που βιώνουν οι έφηβοι. Κατά τη διάρκεια της δεύτερης εφηβικής ηλικίας παρατηρείται και η τάση για αυτονομία, ανεξαρτητοποίηση και αυτοδιαχείριση (Παρασκευόπουλος, 1985:19). Ενδείκνυται να παρέχεται στους έφηβους η ευκαιρία προγραμματισμού και υλοποίησης ασκήσεων και δραστηριοτήτων, με σκοπό τον κατευνασμό των προαναφερθέντων τάσεων (Αναστασιάδης & Γίδαρης, 1993).

Η ΜΚΟ προσπαθεί να κάνει τους έφηβους να ξεπεράσουν τις τάσεις που δημιουργούνται κατά την ηλικία αυτή και να ενδυναμώσει την αίσθηση προσφοράς τους στο κοινωνικό σύνολο μέσω του θεσμού των προπονητών. Σε προπονητή μπορεί να «προαχθεί» κάποιος μετά από μια συγκεκριμένη ηλικία περνώντας και ο ίδιος από κάποια σεμινάρια τα οποία ανήκουν και πάλι στην δικαιοδοσία της μεγάλης ευρωπαϊκής ομάδας. Ο αθλητισμός μέσα από την εφηβική ηλικία προετοιμάζει τον ανήλικο έφηβο για την ομαλότερη κοινωνική του ένταξη και ίσως και κοινωνική ενσωμάτωση που θα επέλθει όταν πλέον ενηλικιωθεί.

Σχετικά με την απήχηση των αθλητικών δραστηριοτήτων, όλοι οι συνεντευξιαζόμενοι αναφέρουν εξίσου την παμπνηφία του ποδοσφαίρου ως αγαπημένη δραστηριότητα όλων των προσφύγων, όλων των ηλικιών. Μικρή διαφοροποίηση αναφέρεται σε μικρούς αριθμούς κοριτσιών και πολύ μικρών ηλικιών ανεξαρτήτως φύλου, οι οποίοι προτιμούσαν το βόλεϊ ή το μπάσκετ (καθώς ήταν περισσότερο εξοικειωμένα με αυτό) και των ψυχοκινητικών παιχνιδιών αντίστοιχα. Το ποδόσφαιρο, όντας ομαδικό άθλημα, αποτελεί μια μικρογραφία της κοινωνίας. Το ίδιο άτομο είναι όχι μόνο υπεύθυνο για την δική του συμπεριφορά και επίδοση εντός του παιχνιδιού, αλλά και για την συλλογική έκβαση αυτού. Υποστηρίζεται πως η συμμετοχή σε ομαδικά αθλήματα δύναται να παρέχει επιπλέον βοήθεια στην αντιμετώπιση ποικίλων κοινωνικών προβλημάτων (Bailey, 2005; Elling & DeKnop, 2001; Walseth & Fasting, 2004). Η συνοχή της ομάδας αποτελεί παράγοντα μείζονος σημασίας για την επίτευξη των στόχων της. Δυσκολίες παρουσιάζονται κατά την συμμετοχή παικτών διαφορετικού πολιτισμικού υποβάθρου στην ομάδα, καθώς τα κοινωνικά τους χαρακτηριστικά ποικίλουν. Η εστίαση στην ομάδα και όχι στο εγώ βοηθά στο να ξεπεραστούν συγκρούσεις ανάμεσα στα παραπάνω άτομα.

Κάθε παιδί συμμετέχει στις αθλητικές δραστηριότητες 2 με 3 φορές την εβδομάδα. Ανάλογα την προσέλευση, δηλαδή ανάλογα με την ύπαρξη κενών θέσεων, κάποιο παιδί μπορεί να συμμετέχει και περισσότερες από τις αναγραφόμενες φορές. Την διεξαγωγή των δραστηριοτήτων εμπόδιζαν κατά καιρούς οι λεγόμενες καραντίνες λόγω Covid-19, κατά τις οποίες οι πρόσφυγες δεν επιτρεπόταν να εξέλθουν της δομής. Αυτά τα μέτρα είχαν ως αποτέλεσμα οι δραστηριότητες να λαμβάνουν χώρα εντός δομής, γεγονός που περιορίζει τις δυνατότητες ορθής διεξαγωγής τους. Ο κάθε συμμετέχοντας ασκούταν ανά μέρα, για παράδειγμα Δευτέρα, Τετάρτη, Παρασκευή.

4.3 Σχέσεις μεταξύ προσφύγων

Ο τόπος διαβίωσης των προσφύγων στο νησί της Λέσβου έπαιζε βασικό ρόλο στην διαμόρφωση των μεταξύ τους σχέσεων. Όπως αναφέραμε προηγουμένως, το Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης της Μόριας παρουσίαζε μεγάλο αριθμό διαμενόντων, σχετικά πάντα με τους αριθμούς που ενδείκνυται να φιλοξενήσει. Λόγω της μεγάλης εγκληματικότητας εντός της δομής, οι πρόσφυγες επέλεγαν να συνάπτουν σχέσεις με άτομα δικής τους εθνικότητας, έτσι ώστε να αισθάνονται περισσότερο προστατευμένοι. Ο Βασίλης, ο οποίος ήταν υπεύθυνος για το αθλητικό πρόγραμμα ανήλικων ασυνόδευτων προσφύγων της δομής της Μόριας αναφέρει:

«Ναι, αρχικά υπήρχε έτσι κατά κάποιο τρόπο ας πούμε, δεν θα πω έχθρα, απλά υπήρχε μια έτσι “γκετοποίηση” του τύπου ας πούμε οι Ασιάτες, Αφγανοί ξέρω γω με Αφγανούς, Αφρικανοί με Αφρικανούς. Μετά κορίτσια ας πούμε με τους άντρες, τα αγόρια δηλαδή. Κι εμείς προσπαθούσαμε ας πούμε να βοηθήσουμε ώστε να ξεπεραστούν αυτές οι διαφορές είτε εθνικές, είτε φυλετικές, είτε οτιδήποτε. Να προωθήσουμε ας πούμε την ισότητα των φύλων, την ισότητα των εθνών μέσα από τις αξίες. Ήταν και αυτό ένα έξτρα task που δουλεύαμε.»

Οι «κλίκες» είναι πιθανό να δημιουργηθούν όταν μέσα στην ομάδα εντάσσονται άτομα διαφορετικής εθνικότητας. Ως αποτέλεσμα, και κυρίως σε ομαδικά αθλήματα οι «κλίκες» βλάπτουν την συνοχή της ομάδας. Σημαντική, σε αυτή την περίπτωση, είναι η εμπλοκή του προπονητή στον έγκαιρο εντοπισμό και την διάλυση παρόμοιων ομάδων (Μορέλα, 2011).

Όπως αναφέρει ο Βασίλης παραπάνω, σκοπός των προπονητών της οργάνωσης ήταν η προώθηση της συνεργασίας μέσα από την παροχή της δυνατότητας διαπροσωπικής επικοινωνίας μεταξύ των ατόμων που συμμετέχουν στο πρόγραμμα. Η διαμόρφωση ενός υποστηρικτικού περιβάλλοντος με επίκεντρο την κοινωνική ένταξη αναδεικνύει των ρόλο προπονητών και εθελοντών (Doidge, Keech & Sandri, 2020). Ο Fereydoon υποστηρίζει πως και ο ίδιος αρχικά προτιμούσε την συναναστροφή με άτομα της δικής του εθνικότητας, πράγμα που άλλαξε μετά την συμμετοχή του στο ποδοσφαιρικό πρόγραμμα:

«Βασικά, κάποιες φορές ήταν πολύ σημαντικό για μένα να έχεις κάποιον από τους δικούς σου ανθρώπους (ίδια εθνικότητα), αλλά υπήρχε κάτι στο πρόγραμμα ποδοσφαίρου που μάζευε ανθρώπους με διαφορετικές εθνικότητες, ανθρώπους από διαφορετικές χώρες, όλοι μαζί. Οπότε πιστεύω πως αυτό που έκανα, το να είμαι δηλαδή συνέχεια με άτομα της δικής μου εθνικότητας, άλλαξε μετά την συμμετοχή μου στο πρόγραμμα ποδοσφαίρου. Για τους συμμετέχοντες δεν είχε σημασία το από πού είσαι, ποιος είσαι, όλοι μπορούσαμε να μοιραστούμε τα ίδια συναισθήματα με τον άλλον και να καταλάβουμε το ίδιο πράγμα».

Η «γκετοποίηση», όπως την ονόμασε ο Βασίλης, δεν ήταν τόσο έντονη στο Κέντρο Φιλοξενίας του Καρά Τεπέ. Οι συνθήκες διαβίωσης, όπως προαναφέραμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, ήταν κατά πολύ ανώτερες εκείνων του ΚΥΤ της Μόριας από ποικίλες απόψεις. Οι διαμένοντες στον Καρά Τεπέ, όντας άτομα που άνηκαν σε ευπαθείς ομάδες ή οικογένειες, δεν αποτελούσαν κίνδυνο ο ένας για τον άλλον, όπως γινόταν στο hotspot της Μόριας, οπότε δεν παρατηρούταν το φαινόμενο συσσώρευσης ατόμων της ίδιας εθνικότητας σε έναν κλειστό κύκλο, έτσι ώστε να υπάρχει μεγαλύτερο το αίσθημα προστασίας από κινδύνους. Ο Στράτος επιβεβαιώνει και ο ίδιος όσα ειπώθηκαν παραπάνω:

«Μέσα στον Καρά Τεπέ δεν υπήρχε τόσο αυτό το γκέτο όπως υπήρχε μέσα στη Μόρια (παλιό camp). Ο Καρά Τεπές ήταν ουσιαστικά ένας χώρος που φιλοξενούσε προσωρινά οικογένειες. Επί το πλείστον οι οικογένειες ήταν από το Αφγανιστάν, ένα μικρό ποσοστό ήταν αραβόφωνες, τώρα από πού συγκεκριμένα δεν θυμάμαι [...]. Σε εμάς ουσιαστικά ήταν κάποιες φυλές που είχαν έχθρα μεταξύ τους, αλλά μέσα σε ένα τόσο μικρό χωριό, να στο πω έτσι δεν υπήρχαν αυτά, συμβίωναν όλοι με όλους. Και ιδιαίτερα στον αθλητισμό προσπαθούσαμε να έρχονται εκεί για να ξεχάσουν τα προβλήματα τους και όχι να τα κουβαλάν μαζί τους. Και σίγουρα μέσα

από τον αθλητισμό, μέσα από την ομαδικότητα που κοιτάξεις όταν δύο παιδιά έχουνε διαμάχες κτλ., κοιτάς να τα βάλεις να δουλέψουνε λιγάκι μεταξύ τους, να τα βρούνε κτλ., οπότε δεν είχαμε συχνά τέτοια θέματα. Σίγουρα υπήρχαν νεύρα και τσακωμοί και περίεργα σκηνικά αλλά δεν ήταν τόσο συχνά. Ήταν αρκετά ήρεμες οι προπονήσεις μας».

Ο Mohamad επιβεβαιώνει πως η καταγωγή δεν παίζει ρόλο στον αθλητισμό:

«Όπως ξέρεις δεν είναι απαραίτητο να είσαι από την ίδια χώρα, δηλαδή Αφγανοί με Αφγανούς. Αυτό που μπορούσε να μας μαζέψει στην ίδια παρέα ήταν το ποδόσφαιρο και το σχολείο γιατί όταν πας ποδόσφαιρο δεν βλέπεις (ότι) ο άλλος είναι μαύρος, ο άλλος είναι κόκκινος, δεν είναι καθόλου έτσι. Και αυτό είναι πάρα πολύ ωραίο. Και το σχολείο ήταν έτσι. Δηλαδή όταν πας και ο συμμαθητής σου είναι από όπου και να είναι, δεν έχει σημασία γιατί μπορείς να κάνεις παρέα, να βγεις έξω. Γιατί και το camp σου το κάνει αυτό, δηλαδή δεν έχεις να πεις εγώ δεν θέλω αυτό τον άνθρωπο. Εντάξει, αλλιώς είναι να κάνει κάτι κακό για να μην κάνεις παρέα αλλά εμείς δεν είχαμε πολλούς και το σχολείο μας βοήθησε πάρα πολύ να κάνουμε παρέα με όλους».

Η κοινωνική θέση και η καταγωγή δεν λαμβάνονται υπόψη στις αθλητικές δραστηριότητες, καθώς ο κάθε συμμετέχοντας τυγχάνει δίκαιης μεταχείρισης. Από εκεί προκύπτει και ο παραδοσιακός χαρακτηρισμός του ως μεγάλος ισοσταθμιστής (Stoddart, 1986). Η διαφορετικότητα είναι μια αξία η οποία αντιμετωπίζεται με σεβασμό από το αθλητικό περιβάλλον, το οποίο ενισχύει την κοινωνική και προσωπική υπευθυνότητα όσον αφορά τα άτομα με διαφορετική καταγωγή με σκοπό την ομαλότερη ένταξη τους στην κοινωνία. Εν μέσω του αθλητισμού παρέχονται ίσες ευκαιρίες στην μάθηση και την λήψη αποφάσεων και ενδυναμώνεται η αίσθηση συνεργασίας και κοινωνικοποίησης (Wuest & Lombardo, 1994).

Η γλώσσα των προσφύγων αποτελούσε εμπόδιο για τις μεταξύ τους σχέσεις, καθώς ήταν ένας από τους κύριους λόγους για την συσσώρευση ομοεθνών στην ίδια κοινωνική ομάδα. Λόγω της συνύπαρξης ανθρώπων διαφορετικής πολιτισμικής προέλευσης, πολλές φορές δημιουργούνταν παρεξηγήσεις, οι οποίες όμως επιλύονταν μέσα από τις ομαδικές αθλητικές δραστηριότητες. Εντός και εκτός δομών, επικρατούσαν δύο γλώσσες, τα Περσικά και τα Αραβικά, με αποτέλεσμα να υπάρχει μία επιμέρους διαφοροποίηση των προσφύγων ως προς

την γλώσσα και όχι την εθνικότητα, γεγονός που προκαλούσε την στήριξη ατόμων που ομιλούσαν μία από τις δύο κυρίαρχες γλώσσες. Όπως αναφέρει η Κωνσταντίνα:

«Συνήθως υπάρχει μια αυθόρμητη στήριξη μεταξύ των δύο εθνικοτήτων. Ιδιαίτερα οι πιο μικρές ομάδες όπως οι Σομαλοί ή οι Άραβες που είναι πιο μικρές ομάδες πλέον από ότι οι Αφγανοί, μέσω των σπορ πιστεύω εξαλείφεται πολύ αυτό το..., δηλαδή είναι πολλά παιδιά που έχουν πολύ στενή σχέση, για παράδειγμα ένα Σομαλάκι με ένα Αραβάκι που μιλάνε και αραβικά αυτοί οι δύο, ή ξέρω εγώ ένα Αφγανάκι με ένα Αραβάκι, πολλές φιλίες, πάρα πολλές. Εγώ στα χρόνια που είμαι πολλές φορές έχουν μιζαριστεί πολύ ωραία και ειδικότερα σε μεγαλύτερες ηλικίες, δηλαδή οι έφηβοι και οι ασυνόδευτοι ανήλικοι που είχαμε ξέρω γω πάνω από δεκατρία-δεκαπέντε που έχουν διαφορετικό τρόπο σκέψης, δεν καταλαβαίνεις νομίζω κάποιες φορές διαφορά, σε σημείο που ένα Αφγανάκι να έχει μάθει αραβικά και να είναι πλήρως ενταγμένο με τα υπόλοιπα Αραβάκια και το αντίθετο».

Ακόμη και χωρίς την ύπαρξη μεταφραστών που βοηθούσαν στην επεξήγηση των παιχνιδιών, οι συνεντευξιαζόμενοι αναφέρουν πως λόγω της ύπαρξης ποικίλων εθνικοτήτων κατά τη διάρκεια διεξαγωγής ενός παιχνιδιού, πάντα υπήρχε κάποιο άτομο που θα γνώριζε τη γλώσσα του συναθλητή του, έτσι ώστε να του εξηγήσει περί τίνος πρόκειται. Η γλώσσα, όμως, δείχνει να μην είναι ο μοναδικός τρόπος επαφής μεταξύ των προσφύγων κατά την διεξαγωγή κάποιας αθλητικής δραστηριότητας. Όταν ο Mohamad ερωτήθηκε για την ύπαρξη θεμάτων λόγω διαφορετικής γλώσσας παρουσίασε την εξής απάντηση:

«Όχι και σου είπα πως όταν παίζεις ποδόσφαιρο και χωρίς να πεις κάτι, δηλαδή και μόνο να σηκώσεις το χέρι σου ή να πεις μια φωνή κάτι, αυτό σε φέρνει πάρα πολύ κοντά δηλαδή σου δημιουργεί μια σχέση που δεν βλέπεις πουθενά. Δηλαδή όταν πας στον δρόμο, ούτε στο σχολείο όταν πας δεν βλέπεις έτσι, αλλά εκεί δεν παίζει ρόλο η γλώσσα, τουλάχιστον έτσι το βλέπω εγώ».

Παρόμοια ήταν και η απάντηση της Neda, η οποία αναφέρει και την πρωτότυπη αντιμετώπιση του φαινομένου της διαφορετικής γλώσσας μέσω της παντομίμας. Βάσει των συνεντευξιαζόμενων, το σχολείο αποτελούσε έναν βασικό παράγοντα αντιμετώπισης των θεμάτων που προέκυπταν από την χρήση διαφορετικής γλώσσας. Το σχολείο αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους φορείς κοινωνικοποίησης και παρέχει σημαντική βοήθεια ως

προς την εξασφάλιση ίσως ευκαιριών σε άτομα με διαφορετική εθνική και πολιτισμική προέλευση. Επομένως, κρίνεται απαραίτητη η συνεργασία των κοινωνικών φορέων με τις αθλητικές κοινότητες, στον κύκλο των οποίων συνυπάρχουν μειονοτικές ομάδες, έχοντας ως απώτερο σκοπό τη γεφύρωση πολιτιστικών και γλωσσικών διαφορών και την καλύτερη αντίληψη του αισθήματος του «ανήκειν» (Ager&Strang, 2008; Spaaij, 2012). Η σχολική εκπαίδευση εντός της δομής βοήθησε τους πρόσφυγες με την εκμάθηση της αγγλικής γλώσσας, η οποία διευκόλυνε κατά πολύ την μεταξύ τους επικοινωνία. Ο Mohamad αναφέρει:

«Στην αρχή ήταν δύσκολα γιατί τα αγγλικά μου δεν ήταν και τέλεια, γιατί εντάξει, μόνο μπορώ να επικοινωνήσω. Στην αρχή ήταν τίποτα αλλά μετά που ξεκίνησα να πηγαίνω σχολείο, με άτομα δηλαδή που μπορούσα να μιλήσω εκτός από την μητρική μου γλώσσα, μπορούσα να μιλήσω λίγο αγγλικά κάναμε παρέα, αλλά αυτοί που δεν ήξεραν ήταν λίγο δύσκολο να επικοινωνήσεις μαζί τους. Γιατί τι να πεις, πώς να εξηγήσεις; Και αυτοί είχαν την παρέα τους αλλά η γλώσσα μας δυσκόλευε. Δηλαδή μετά από 6 μήνες μπορώ να σου πω ότι ήμασταν πάρα πολύ άνετα μεταξύ μας».

Η επικοινωνία με το αντίθετο φύλο κυμαινόταν σε ικανοποιητικά επίπεδα, αν και λόγω θρησκείας και αντιλήψεων οι ανατολικοί λαοί δεν επέτρεπαν τόσο την αλληλεπίδραση των δύο φύλων, ειδικά στην εφηβική ηλικία. Παραδοσιακά, οι κοινωνικοί κανόνες και η κουλτούρα της πατριαρχίας που επικρατεί στην πλειοψηφία των μουσουλμανικών χωρών (Alsharekh, 2007) έχει περιορίσει την συμμετοχή της γυναίκας σε συγκεκριμένους τομείς, όπως ο αθλητισμός. Αυτό συμβαίνει εξαιτίας της εμφάνισης των γυναικών ως «σύμβολα παράδοσης και ταυτότητας» (Alsharekh, 2005:12), γεγονός που αναδεικνύει «τον φόβο μιας διαβρωμένης ταυτότητας» που μπορεί να προκύψει από μια ενδεχόμενη αναδιαμόρφωση του ρόλου τους στην κοινωνία (Krause, 2009:23). Γενικότερα, παρατηρείται μια ελαττωμένη συμμετοχή γυναικών από μουσουλμανικές χώρες στο κομμάτι του αθλητισμού, συγκριτικά με γυναίκες άλλων χωρών. Ακόμη και στην περίπτωση που τους επιτραπεί η συμμετοχή σε αθλητικές πρακτικές, εκείνη παραμένει προβληματική αναφορικά με διάφορα αθλήματα (Pfister, 2010). Η κοινωνική θέση της γυναίκας στην ισλαμική κοινωνία εμφανίζεται υποδεέστερη από εκείνη των ανδρών. Ο ρόλος της γυναίκας εστίαζε σε εκείνον της συζύγου και μητέρας, υποταγμένης ισόβια στον πατέρα, αδερφό και σύζυγό της, αποκλείοντας την με αυτόν τον τρόπο από οποιουδήποτε είδους κοινωνική ζωή (Esposito, 1975).

Παρά την σταδιακή εδραίωση της θέσης της γυναίκας στην ισλαμική κοινωνία, ορισμένες «παραδοσιακές» πρακτικές διατηρούνται αναλλοίωτες μέχρι τις μέρες μας. Η Purdah, για παράδειγμα, αποτρέπει την θέαση γυναικών από την υπόλοιπη κοινωνία καθώς τους υποχρεώνει να καλύπτονται με κατάλληλο ρουχισμό και να κατοικούν σε οικίες που περιφράζονται με υψηλούς τοίχους. Η συγκεκριμένη πρακτική εφαρμόζεται και σε μουσουλμανικές κοινότητες της Ελλάδας. Επιπλέον, το Harem αφορά έναν χώρο της οικίας, στον οποίο πρέπει να περιορίζονται οι γυναίκες μουσουλμανικών οικογενειών. Η θρησκευτική προέλευση των συγκεκριμένων πρακτικών τους προσέδωσε την ικανότητα να αντέξουν στο πέρασ του χρόνου (Esposito, 1975). Η εκπαίδευση αποτελούσε προνόμιο του ανδρικού πληθυσμού καθώς όπως προαναφέραμε οι ιδιότητες της γυναίκας εστίαζαν σε εκείνες της συζύγου και μητέρας. Να αναφερθεί πως επηρεασμένες από την παρελθοντική πραγματικότητα, εξτρεμιστικές ομάδες ήρθαν πρόσφατα αντιμέτωπες με το δικαίωμα εκπαίδευσης της γυναίκας και την ισότητα των δύο φύλων που αποτελούν ακρογωνιαίους λίθους του δυτικού πολιτισμού, καθώς υποστήριζαν πως παρόμοιες πρακτικές απειλούν τις ισλαμικές αξίες (Walsh, 2012).

Παρόλα αυτά, η Neda επισημαίνει πως είχε πολύ καλή επαφή με το αντίθετο φύλο, ακόμη και κατά την διάρκεια μεικτών αθλητικών δραστηριοτήτων. Η οργάνωση υποστήριξε την μίξη των δύο φύλων, γεγονός που βοηθούσε στην αποτίναξη στερεοτύπων σχετικά με την μεταξύ τους σχέση. Ο Fereydoon αναφέρει πως δεν τίθενται προβλήματα κατά την μεικτή προπόνηση:

«Για μένα δεν ήταν σημαντικό επειδή είχα τις αδερφές μου και πολλές φίλες που ήταν κορίτσια και το ίδιο πράγμα με τα αγόρια. Στο πρόγραμμα ποδοσφαίρου ήμασταν επίσης ανακατεμένοι, πράγμα που ήταν πολύ θετικό, το ότι είχαμε δηλαδή την αυτοπεποίθηση να είμαστε ανάμεσα σε ανθρώπους με διαφορετικές εθνικότητες και ανθρώπους που ανήκαν σε διαφορετικό φύλο. Είχε πολύ καλή επίδραση στην αυτοπεποίθησή μας. Νομίζω είναι πάντα τα μικρά πράγματα τα οποία πραγματικά μετράνε για κάποιον για να επικοινωνήσει με κάποιο άλλο άτομο».

Απεναντίας, ο Mohamad υποστήριξε πως η σχέση του με ομοεθνή άτομα του έτερου φύλου ήταν δύσκολη, ενώ δεν διστάζει να παραδεχτεί πως η νοοτροπία που ακολουθούν οι ομοεθνείς του είναι «ξεπερασμένη»:

«Με Αφγανές μπορώ να σου πω πως είναι λιγάκι δύσκολο γιατί ακόμα δεν έχουν φύγει από αυτή την κοινωνία (νοοτροπία) που ήμασταν, αλλά είχαμε. Στο σχολείο δηλαδή είχαμε κοπέλες που αν είσαι ανοιχτόμυαλος και όταν κάποιος σου λέει γεια σου τι κάνεις δεν είναι να πας κατευθείαν για σχέση».

Η επιλογή του αποδεκτού στην εκάστοτε κοινωνία αποτελεί πάντα προϊόν πολιτικής ερμηνείας καθώς και κοινωνικής αποδοχής ή απόρριψης. Ως παράδειγμα μπορεί να χρησιμοποιηθεί η πολυγαμία. Η συγκεκριμένη πρακτική είναι ευρύτερα αποδεκτή στις ανατολικές και κυρίως στις μουσουλμανικές κοινωνίες ενώ απορρίπτεται από τις δυτικές σύγχρονες κοινωνίες. Η πολυγαμία στις δυτικές κοινωνίες αποτελεί προσβολή της δημόσιας τάξης και αιδούς και για αυτόν τον λόγο απορρίπτεται από το ευρύ κοινωνικό σύνολο. Το συμπέρασμα που προκύπτει είναι πως οι πρόσφυγες που εξασκούν την ίδια πρακτική στις χώρες υποδοχής, κυρίως στον ευρωπαϊκό χώρο, είναι σίγουρο πως θα αντιμετωπίσουν τον κοινωνικό αποκλεισμό (Παπαδοπούλου, 2011). Στην περίπτωση μας, η συμμετοχή νεαρών κοριτσιών στο αθλητικό πρόγραμμα με αγόρια εφηβικής ηλικίας δεν επιβάλλεται, ωστόσο οι προπονητές και εργαζόμενοι στην ΜΚΟ προωθούν την μεικτή συμμετοχή και την ισότητα των φύλων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτίναξης των ανατολικών στερεοτύπων όσον αφορά την μεικτή άθληση (ή και γενικότερα της άθλησης των γυναικών) αποτελεί η περίπτωση της Neda, η οποία στην συνέντευξη της επισημαίνει ότι δεν είχε κανένα ενδιαφέρον στο να αθληθεί με αγόρια της ηλικίας της παρά την Αφγανική της καταγωγή. Η απόκριση του νεαρού Daniel ως προς την συμμετοχή κοριτσιών στις δραστηριότητες αναδεικνύει την αδυναμία κατανόησης των έφηβων ως προς την απαγόρευση μεικτής άθλησης σε μουσουλμανικές κοινωνίες.

«Στο camp παίζω και με αγόρια και με κορίτσια, αλλά εδώ (ιδιωτικό αθλητικό κέντρο) δεν ξέρω γιατί τα κορίτσια δεν έρχονται. Λέω στα κορίτσια να έρθουν, επειδή και τα ίδια θέλουν να μάθουν ποδόσφαιρο, αλλά δεν θέλουν να έρθουν».

Παραπάνω, επίσης, παρατηρούμε την θέληση των κοριτσιών, ως προς την εκμάθηση ποδοσφαίρου, η οποία προφανώς βρίσκει τις οικογένειες τους αντίθετες. Σε αυτό το σημείο, θα αναφερθούμε συγκεκριμένα για τον αθλητισμό στις περιοχές του Ιράν και του Πακιστάν, χώρες στις οποίες είτε διέμεναν, είτε κατάγονταν οι συνεντευξιαζόμενοι πρόσφυγες. Στο Πακιστάν, οι άνδρες κυριαρχούν σε όλες τις πλευρές της κοινωνικής ζωής, συμπεριλαμβανομένου του αθλητισμού (Nanayakkara, 2012). Σε αθλητικές διοργανώσεις,

όπως για παράδειγμα οι Ολυμπιακοί Αγώνες, έρευνες παρουσίασαν πως μόνο 10 γυναίκες έλαβαν μέρος στους από την αρχή του θεσμού, το 1986, έως το 2016 (Laar, Shi & Ashraf, 2019). Η αποχή των γυναικών από παρόμοιους θεσμούς οφείλεται στο γεγονός πως σχεδόν το 90% του γυναικείου πληθυσμού της χώρας δεν συμμετέχει σε αθλητικές δραστηριότητες, ποσοστό που αποδίδεται σε έλλειψη υποδομών, κακή οικονομική κατάσταση και στους προαναφερθέντες παράγοντες της οικογενειακής έγκρισης και των θρησκευτικών απαγορεύσεων (Cailliau, 2013). Στο Ιράν, η κατάσταση που επικρατούσε δεν είναι κατά πολύ διαφορετική. Ορισμένοι θρήσκοι ηγέτες, εξέφρασαν την δυσaréσκεια τους για τον γυναικείο αθλητισμό, καθώς υποστήριζαν την αντίθεση του με τις ισλαμικές αξίες. Επίσης, υποστήριζαν την «φυσική» προδιάθεση της γυναίκας να γίνει μητέρα, καθώς ο άντρας δεν μπορεί να μεγαλώσει ένα φιλεύσπλαχνο παιδί (Asriran, 2014). Βάσει τα λεγόμενα τους, η γυναίκα μπορεί να βρεθεί στο δίλλημα της επιλογής ανάμεσα στην μητρότητα και σε μια ενδεχόμενη επαγγελματική αθλητική καριέρα.

Όπως αναφέρει η Κωνσταντίνα, η ΜΚΟ επιδίωξε την κατασκευή ειδικής ενδυμασίας hijab, η οποία ενδείκνυται για αθλητικές πρακτικές καθώς δεν εμποδίζει την κινητικότητα των γυναικών μουσουλμανικής καταγωγής στην διεξαγωγή των δραστηριοτήτων, ενώ ταυτόχρονα τις επιτρέπει να διατηρούν τον ισλαμικό ενδυματολογικό κώδικα χωρίς να επηρεάζει τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις. Η ισλαμική θρησκεία δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στον ρουχισμό καθώς προστατεύει τα κοινωνικά ήθη και προφυλάσσει τους μουσουλμάνους από την αίσθηση της σωματικής επιθυμίας, ενώ αποτελεί ένδειξη ευπρέπειας και αγνότητας (Ζαϊμάκης & Καπράνη, 2016). Η άρνηση των έφηβων γυναικών προσφύγων να συμμετάσχουν σε αθλητικές δραστηριότητες απορρέει από την πεποίθηση τους πως πρέπει να παραμείνουν «αγνές», χωρίς να γίνονται θέμα σχολιασμού από τους συνομηλίκους τους, σε δραστηριότητες που ενδέχεται να αποκαλύψουν μέρος του σώματος τους ή κατά την διάρκεια των οποίων μπορεί να υπάρξει σωματική επαφή με άτομα του ανδρικού φύλου. Ο ρουχισμός που ενδείκνυται να χρησιμοποιείται από τις γυναίκες μουσουλμανικής καταγωγής είναι η μπούρκα και το νικάμπ. Η πρώτη ενδυμασία καλύπτει όλο το σώμα χωρίς να δίνει την δυνατότητα στον οποιοδήποτε να αντικρίσει μέρος του γυναικείου σώματος (ούτε την περιοχή των ματιών), ενώ η δεύτερη καλύπτει το κεφάλι και την περιοχή πλάτης και στήθους, χωρίς όμως να κρύβει την περιοχή των ματιών. Τέλος, το χιτζάμπ, το οποίο δεν προαναφέραμε, χρησιμοποιείται κυρίως από άτομα τα οποία κατοικούν σε περιοχές του δυτικού κόσμου και καλύπτει μόνο την περιοχή των μαλλιών και του λαιμού, ενώ το

πρόσωπο παραμένει εμφανές (Μπόσκου, 2021). Πλέον, το χιτζάμπ επιτρέπεται στις χώρες του Ιράν και του Αφγανιστάν.

Αν και στην παρούσα εργασία δεν αναφέρονται από τους συνεντευξιαζόμενους αντιπαραθέσεις ανάμεσα σε έφηβους Έλληνες και πρόσφυγες σχετικά με τις ισλαμικές πεποιθήσεις, είναι αποδεδειγμένο πως «όταν μια ομάδα κατασκευάζεται και γίνεται αντιληπτή με όρους ριζικής αντίθεσης σε σχέση με την κοινωνικά κυρίαρχη, εθνική ομάδα, για όσους/ες η ταύτιση είναι ισχυρή είναι περισσότερο πιθανό να αντιληφθούν τον Άλλο ως απειλή» (Ντάνη, 2017:53).

4.4 Αλληλεπίδραση προσφύγων με τον τοπικό πληθυσμό

Και σε αυτή την ενότητα, η αλληλεπίδραση προσφύγων με τον τοπικό πληθυσμό θα εξεταστεί σε αρχικό στάδιο με βάση την δομή στην οποία διέμεναν. Οι συνθήκες εγκλεισμού στο Κέντρο Ταυτοποίησης και Υποδοχής της Μόριας δεν επέτρεπαν στους νεαρούς πρόσφυγες, και γενικότερα στους πρόσφυγες όλων των ηλικιών, να εξέλθουν της δομής. Μετά το πέρας των 25 ημερών κράτησης, οι πρόσφυγες δεν έρχονταν σε επαφή με ντόπιους εξαιτίας της μετακίνησης τους από την δομή κυρίως για την αγορά αγαθών αναγκαίων για την βιωσιμότητα τους. Η κατάσταση ήταν περισσότερο ελαστική στο Κέντρο Φιλοξενίας του Καρά Τεπέ, αλλά όπως αναφέρουν οι πρώην διαμένοντες σε αυτή, η τοποθεσία της δομής, η οποία βρισκόταν σε κύριο οδικό δίκτυο εκτός της πόλης, σε συνδυασμό με την σπάνια μετακίνηση τους στην πόλη της Μυτιλήνης (1-2 φορές τον μήνα) καθιστούσαν την αλληλεπίδραση με ντόπιους σχεδόν αδύνατη. Στην νέα δομή Μαυροβούνι, στον Καρά Τεπέ, η επικρατούσα κατάσταση είναι παρόμοια με εκείνη του Κέντρου Φιλοξενίας.

Αρχικά, η πρώτη μορφή αλληλεπίδρασης μεταξύ προσφύγων και ντόπιων προέκυψε ανάμεσα σε Έλληνες εργαζόμενους στις διάφορες δομές και σε πρόσφυγες οι οποίοι συμμετείχαν στο αθλητικό πρόγραμμα. Η κύρια επαφή τους με ντόπιο πληθυσμό αφορά ενήλικες. Δύο από τους συνεντευξιαζόμενους πρόσφυγες αναφέρουν πως η μόνη επαφή που είχαν με ντόπιο πληθυσμό συμπεριλάμβανε αποκλειστικά ενήλικους εργαζόμενους στις δομές. Οι σχέσεις μεταξύ τους ήταν άριστες, ενώ όπως αναφέρει ο Mohamad οι εργαζόμενοι που άνηκαν στον τοπικό πληθυσμό τον αποτέλεσαν φορέα κοινωνικοποίησης και ένταξης του στην ελληνική

κοινωνία, ενώ επισημαίνει πως μετά την αναχώρηση του από το νησί επικοινωνεί συχνά μαζί τους:

«Ναι αυτό με βοήθησε πάρα πολύ γιατί ακόμα και σήμερα γνωρίζω κάποια άτομα που τα γνωρίζω από τότε, και καθηγητές και δάσκαλους που τους είχα τότε ακόμα έχουμε επικοινωνία ακόμα και όταν έρχονται στην Αθήνα. Όταν κάηκε το camp στη Μόρια που δούλευα εγώ εκεί, μου έστειλαν μήνυμα και μου έλεγαν που είσαι, τι κάνεις, να μην είσαι εσύ εκεί. Αυτό με βοήθησε τουλάχιστον να ενταχθώ σε αυτή την κοινωνία και με έφερε αλήθεια πολύ κοντά στους Έλληνες και στους ξένους, δηλαδή σου λέω πάω εκεί κάθε Κυριακή και τους βλέπω. Σε αυτό εντάζει εννοείται πάρα πολύ και για να με βοηθήσουν και στον Καρά Τεπέ και στη Μόρια που ήμουν με βοήθησαν να βρω τον δρόμο μου, τι είναι σωστό και τι είναι λάθος».

Σε αυτό το σημείο, θα πρέπει να αναφερθεί πως το πρόγραμμα ποδοσφαίρου, το οποίο χρησιμοποιεί η Μη Κυβερνητική Οργάνωση, δεν απευθύνεται μόνο σε νεαρούς πρόσφυγες αλλά και στον νεαρό τοπικό πληθυσμό. Οι προπονήσεις για το ελληνικό πρόγραμμα και το πρόγραμμα των προσφύγων διεξάγονταν σε διαφορετικούς χρόνους και διαφορετικά μέρη, με την δυνατότητα μεικτών προπονήσεων ανά διαστήματα. Πιο συγκεκριμένα, οι μεικτές προπονήσεις λάμβαναν χώρα σε πολύ αραιά χρονικά διαστήματα, κυρίως κατά την περίοδο των εορτών των Χριστουγέννων και του Πάσχα. Παρά την διεξαγωγή των αθλητικών αυτών τουρνουά μία ή δύο φορές των χρόνων, εκείνα στέφθηκαν με επιτυχία καθώς η αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο πληθυσμών ήταν άριστη χωρίς να υπάρχουν παρεξηγήσεις έξω από το πλαίσιο του παιχνιδιού. Εργαζόμενοι στην οργάνωση δηλώνουν την απουσία αντιπαλοτήτων, ενώ τονίζουν ότι περισσότερες αντιπαλοότητες υπήρχαν ανάμεσα σε ομάδες μεικτών προγραμμάτων έφηβων της Μόριας με εκείνους του Καρά Τεπέ. Ακόμη και οι τελευταίες όμως χαρακτηρίζονται από υγιή ανταγωνισμό, καθώς παρουσίαζαν μόνο λεκτικές αντιπαραθέσεις του τύπου «εμείς έχουμε τους καλύτερους ποδοσφαιριστές, όχι εμείς τους έχουμε». Κατά την διεξαγωγή ενός αγώνα μεταξύ δύο ομάδων στο τουρνουά έδινε την ευκαιρία στις υπόλοιπες μεικτές ομάδες να συζητήσουν και να αλληλεπιδράσουν μεταξύ τους ενώ περίμεναν την δική τους σειρά. Όπως αναφέρει η Κωνσταντίνα, επικρατούσε ένα φιλικό κλίμα:

«Και φυσικά και με τα ελληνόπουλα είχαμε φιλίες λόγω των μεικτών προπονήσεων που επειδή τα ελληνόπουλα με τα προσφυγόπουλα του Καρά Τεπέ ήταν σε πολύ

διαφορετικά μέρη, δηλαδή δεν υπήρχε κάτι που θα πεις ότι θα βρεθούν τυχαία στον δρόμο όπως είναι κάποιοι που θα έμεναν στην Μυτιλήνη. Ανυπομονούσαν για το πότε θα κάνουν μικτή προπόνηση, του τύπου ετοιμάζαν ζωγραφιές να πάνε η μία στην άλλη, ξέρω εγώ κοριτσάκια. Ο μόνος τρόπος να βρεθούνε ήταν να πάμε στο ιδιωτικό αθλητικό κέντρο και να κάνουμε μικτή προπόνηση. Τα παιδιά γενικά δεν έχουν στερεότυπα, μόνο αν τους τα έχει περάσει η οικογένεια τους και είναι πολύ ξεκάθαρο αυτό».

Ο Mohamad υποστηρίζει, όπως και η Κωνσταντίνα, πως οι έφηβοι από το νησί της Λέσβου που συμμετείχαν στις δραστηριότητες δεν ενδιαφέρονταν για την διαφορετική καταγωγή η γλώσσα παρά μόνο για την ευχαρίστηση που τους πρόσφερε η αλληλεπίδραση με τους πρόσφυγες της ηλικίας τους:

«Αλήθεια ανάμεσα σε εκείνους που έρχονταν εκεί δεν υπήρχε ούτε ένα άτομο που δεν θέλει τους πρόσφυγες. Αλήθεια όλοι έρχονταν με ανοιχτό πρόσωπο, με χαμόγελο. Δηλαδή όλοι ήθελαν να επικοινωνήσουν μαζί μας, γιατί όταν εμείς ήμασταν τουλάχιστον στη Μόρια δεν είχαμε επικοινωνία με όλο το νησί, είχαμε δηλαδή μόνο Μόρια, Παναγιούδα και αν μπορούμε να πάμε δύο φορές το μήνα Μυτιλήνη. Αλλά όταν έρχονταν και από κάπου αλλού ξέρω γω και σου μιλούσαν αγγλικά, γιατί εντάξει τότε δεν είχαμε ελληνικά, και λες ότι εντάξει εγώ έχω μια θέση σε αυτή την κοινωνία, με δέχονται, με θέλουν. Αυτό ήταν πάρα πολύ καλό και ωραίο».

Οι αθλητικές δραστηριότητες βοήθησαν τους πρόσφυγες να ενταχθούν σε κοινωνικούς κύκλους τοπικού πληθυσμού όπως αναφέρει ο Fereydoon:

«Ναι, είχα πολλούς Έλληνες φίλους και μια φορά ήμουν προσκεκλημένος σε μια Χριστουγεννιάτικη μάζωξη με έναν Έλληνα φίλο μου και φάγαμε και χοιρινό, το οποίου ήταν πεντανόστιμο. Γνώρισα την οικογένεια του και είχε και δύο μικρά παιδιά και ήταν πολύ ωραία. Επίσης, προσπαθούσα να επικοινωνήσω με το μωρό και αυτό διασκεδάζε μαζί μου, ήταν υπέροχα. Ένας τύπος δούλευε εκεί (στην ΜΚΟ) και εγώ και κάποια άλλα ορφανά προσκαλεστήκαμε ως επισκέπτες στην Χριστουγεννιάτικη μάζωξη. Εκεί ήταν οι οικογένεια του και η δική μου και είχαμε μια πολύ ωραία μάζωξη. Επίσης, γνώρισα και κάποιες άλλες οικογένειες Ελλήνων εκείνη την ημέρα, και ήταν και κάποιοι Αφρικανοί εκεί και πολλοί ακόμη. Ήταν

τόσο όμορφη μέρα και έχω μια πολύ όμορφη ανάμνηση της ημέρας των Χριστουγέννων».

Στην παραπάνω διήγηση, όχι μόνο παρατηρούμε την σημασία των αθλητικών δραστηριοτήτων ως προς την σύναψη σχέσεων μεταξύ των προσφύγων και του τοπικού πληθυσμού, αλλά και την διαδικασία κοινωνικής αφομοίωσης ως προς την θρησκεία. Παρά την καταγωγή του Fereydoon από το Αφγανιστάν, το οποίο υπάγεται σε μουσουλμανικό καθεστώς, ο ίδιος απόλαυσε την χριστιανική γιορτή των Χριστουγέννων με τα φιλικά του πρόσωπα ενώ δεν δίστασε να γευτεί χοιρινό κρέας, το οποίο θεωρείται απαγορευμένο στην μουσουλμανική θρησκεία. Οι αθλητικές πρακτικές συμβάλλουν στην αποδοχή πολιτισμικών διαφορών, καθώς περιορίζουν αισθητά πιθανές καταστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού προσφύγων και μειονοτικών ομάδων και απομακρύνουν φαινόμενα προκαταλήψεων και ρατσισμού (Niessen, 2000). Η συμμετοχή των προσφύγων σε αυτές ενδέχεται να συμβάλει στην ομαλότερη διεξαγωγή της κοινωνικής τους ένταξης και στην διαμόρφωση μιας ορθής κοινωνικής ταυτότητας (Donnelly & Coakley, 2002; Omidvar & Richmond, 2003). Ο αθλητισμός ευνοεί στην ένταξη νεανικών πληθυσμών σε ομάδες με κοινά ενδιαφέροντα, καθώς αποτελεί μια δραστηριότητα η οποία χαρακτηρίζεται ως ανοιχτή και χωρίς αποκλεισμούς (Seippel, 2002). Οι εργαζόμενοι τονίζουν την αθώα φύση των παιδιών, στα μάτια των οποίων δεν τίθενται θέματα διαχωρισμού με βάση την καταγωγή και το χρώμα του δέρματος των συμμετεχόντων. Επισημαίνουν πως σημαντικό ρόλο σε περιπτώσεις ρατσισμού και ξενοφοβίας παίζει το οικογενειακό περιβάλλον του κάθε αθλούμενου, καθώς, όπως αναφέρει ο Στράτος:

«Τα παιδιά παντού παιδιά είναι, με τον ίδιο τρόπο μεγαλώνουν. Δεν έχουν μάθει ακόμη τρόπους να λένε «α αυτός είναι αυτό, αυτός είναι εκείνο». Στα μάτια των παιδιών όλοι είμαστε ίσοι νομίζω».

Σχετικά με την συνεργασία με τοπικούς φορείς, οι εργαζόμενοι στο αθλητικό πρόγραμμα της ΜΚΟ αναφέρουν πως είχε να κάνει αποκλειστικά με άδειες που έπρεπε να υπογραφούν σχετικά με την χρησιμοποίηση δημόσιων χώρων, όπως γήπεδα, για την διεξαγωγή κάποιων εκδηλώσεων. Οι δημόσιοι τοπικοί φορείς δεν επιδίωκαν την συνεργασία με την ΜΚΟ. Σε αντίθεση με την στάση των δημόσιων φορέων, πολλές φορές υπήρξε προσέγγιση της ΜΚΟ από τοπικές ομάδες ποδοσφαίρου για την διεξαγωγή μεικτών τουρνουά. Η διαδικασία περιλάμβανε «μιξάρισμα» των ομάδων, όπως αναφέρει η Κωνσταντίνα, ανάμεσα σε

πρόσφυγες και παίκτες της τοπικής ομάδας, με αποτέλεσμα την καλύτερη αλληλεπίδραση και συνεργασία των δύο πληθυσμών. Όπως αναφέρει ο Βασίλης, ο πρώτος πρόσφυγας στην Ελλάδα που κατάφερε να εκδώσει δελτίο συμμετοχής σε ποδοσφαιρικούς αγώνες διέμενε στη Λέσβο και αγωνιζόταν στην τοπική ομάδα του Αιολικού. Η προϋπόθεση βέβαια ήταν να έχει προηγηθεί απόκτηση ασύλου από το ελληνικό κράτος. Επιπλέον, μετά από προσωπική μέριμνα διευθυντών και καθηγητών δημόσιων σχολείων του νησιού διεξήχθησαν ποδοσφαιρικά τουρνουά ανάμεσα σε ομάδες προσφύγων και Λέσβιων μαθητών, όπως για παράδειγμα του δημοτικού σχολείου της Μόριας. Την οργάνωση προσέγγισαν και γυναικείες ομάδες ποδοσφαίρου με σκοπό την απελευθέρωση από τα ανατολικά στερεότυπα όσον αφορά την θέση του γυναικείου πληθυσμού στην κοινωνία.

Σημαντική συνεισφορά στην κοινωνική ένταξη των έφηβων προσφύγων στην τοπική κοινωνία αποτέλεσε η φοίτηση προσφύγων σε ελληνικά δημόσια σχολεία. Να τονιστεί πως το δικαίωμα στην μάθηση δεν απαιτούσε την αναγνώριση ασύλου από το ελληνικό κράτος. Βέβαια, οι θέσεις για την εκπαίδευση προσφύγων σε κάθε σχολείο ήταν περιορισμένες και ο αριθμός θέσεων προέκυπτε κυρίως μετά από ατομική πρωτοβουλία διευθυντών, όπως μας αναφέρουν οι συνεντευξιαζόμενοι. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Mohamad, ο οποίος φοίτησε στο ΕΠΑΛ Μυτιλήνης και κατάφερε να ολοκληρώσει εκεί την 1^η Λυκείου. Αργότερα, μετά την απόκτηση του ασύλου του, συνέχισε το σχολείο στην Αθήνα όπου και φοιτά πλέον στην 2^α Λυκείου. Η βοήθεια που του παρείχε το ελληνικό σχολείο, στο οποίο ανάμεσα σε άλλα μαθήματα είχε κλίση προς το μάθημα της γυμναστικής, αλλά και οι ντόπιοι εργαζόμενοι στη δομή στο να ενταχθεί πλήρως στην ελληνική κοινωνία μέχρι σήμερα διαφαίνεται στις παρακάτω δηλώσεις του:

«Εντάξει, αυτό το λες σωστά γιατί όταν θες να ενταχθείς σε μια κοινωνία πρέπει να υπάρχει μια ανοιχτή αγκαλιά αλλιώς δεν μπορείς να μπεις. Και είδαμε μια ανοιχτή αγκαλιά και από εκείνους που δούλευαν στο camp, μετά και από αυτό στο σχολείο, τα παιδιά που ήταν στην ηλικία μου, μόνο δηλαδή το έχουν γράψει ότι δεν είσαι από εδώ, αλλά εγώ δεν νιώθω. Μπορεί για παράδειγμα 2 χρόνια που ήμουν Μυτιλήνη σε μια κακή κατάσταση, ήταν και χάλια, ναι τότε έλεγα ότι υπάρχει μια διαφορά, αλλά τώρα ειλικρινά δεν υπάρχει. Δουλεύω, πηγαίνω στο σχολείο, όλα αυτά που κάνει ένας Έλληνας τα κάνω και εγώ. Αλλά εντάξει στο χαρτί λέει ότι είσαι Mohamad, ότι είσαι από εκεί».

Μετά τις προσφυγική κρίση του 2015 και τις αλλαγές που έχει προκαλέσει σε κοινωνικό επίπεδο, το σχολικό περιβάλλον συμβάλλει, μέσω της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, στην υιοθέτηση καινούργιων τρόπων κατανόησης του κοινωνικού γίνεσθαι (Angelopoulou & Manesis, 2017; Γεωργογιάννης, 2006). Η αλληλεπίδραση και ισονομία ανάμεσα σε άτομα με διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο αποτελούν χαρακτηριστικά γνωρίσματα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και συνίστανται ως τρόπος εκπαίδευσης προσφύγων (Νικολάου, 2011). Αν και υπάρχει μια ευρύτερη αποδοχή ως προς την χρησιμότητα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, συνήθως χρησιμοποιείται ως λύση αντιμετώπισης μεγάλης προσέλευσης αλλοδαπών μαθητών σε ελληνικά σχολεία και όχι ως κυρίαρχο μοντέλο παιδαγωγικής εκπαίδευσης (Τζωρτζοπούλου & Κοτζαμάνη, 2008). Παρακάτω, θα παρουσιάσουμε τις 4 βασικές αρχές του διαπολιτισμικού μοντέλου βάσει τον Essinger (1991):

- Εκπαίδευση για ενσυναίσθηση
- Εκπαίδευση για αλληλεγγύη
- Εκπαίδευση για διαπολιτισμικό σεβασμό
- Εκπαίδευση ενάντια στον εθνικιστικό τρόπο σκέψης (Κεσίδου, 2008).

Ο αθλητισμός και γενικότερα η φυσική αγωγή αποτελεί ένα μάθημα που διαδραματίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στην κοινωνική ενσωμάτωση των παιδιών, ενώ συνδέεται άμεσα με το διαπολιτισμικό μοντέλο εκπαίδευσης (Collins, 2011). Η χρήση της φυσικής αγωγής ευνοεί την ανάπτυξη στα πλαίσια της εκπαίδευσης ατόμων διαφορετικών πολιτισμικών προελεύσεων και ταυτοτήτων, καθώς χρησιμοποιεί την κίνηση, τον ρυθμό και τις αθλοπαιδιές, στοιχεία τα οποία δεν απαιτούν την χρήση της ίδιας γλώσσας για να υλοποιηθούν (Διγγελίδης, Θεοδωράκης, Ζέτου & Δήμας, 2006).

4.5 Πιθανά οφέλη των αθλητικών δραστηριοτήτων κατά τους συνεντευξιαζόμενους

Η πλειοψηφία των συνεντευξιαζόμενων θεωρούν πως ένα από τα μεγαλύτερα πλεονεκτήματα που παρείχε το αθλητικό πρόγραμμα έγκειται στην ευκαιρία παρουσίας εκτός

δομής. Η αίσθηση του γηπέδου στο ιδιωτικό αθλητικό κέντρο προς ενοικίαση, όπως αναφέρει η Κωνσταντίνα, δεν μπορούσε να συγκριθεί με τους κλειστούς και άχρωμους χώρους της εκάστοτε δομής. Μετά την άφιξη τους στην χώρα υποδοχής, οι πρόσφυγες περνάνε μήνες ή και χρόνια σε παρόμοιες δομές, καθώς η διαδικασία έκδοσης ασύλου αποτελεί μία μακροπρόθεσμη διαδικασία. Η αίσθηση ότι είναι παγιδευμένοι ή ο φόβος μιας επικείμενης απέλασης από την χώρα υποδοχής συχνά οδηγεί σε αισθήματα απάθειας και παραίτησης (Gerritsen, 2006; Sandalio, 2018). Εκτός της κατάστασης εγκλεισμού που βιώνουν εντός των δομών, οι νέοι πρόσφυγες σηματοδεύονται από γεγονότα που έλαβαν χώρα είτε στην χώρα καταγωγής τους, είτε στην προηγούμενη χώρα στην οποία διέμεναν, είτε κατά τη διάρκεια της μετάβασης τους στη Λέσβου. Ο Στράτος αναφέρει ένα περιστατικό που έλαβε χώρα κατά την μετάβαση από τη δομή του Καρα Τεπέ προς το ιδιωτικό αθλητικό κέντρο:

«Τα περισσότερα θέματα που είχαμε αφορούσαν βιώματα και σκηνές που είχαν ζήσει (τα παιδιά) που ούτε ο νους μας μπορεί να βάλει, ειδικά κατά τη μετάβαση τους από τη χώρα τους στο camp. Οπότε η κάθε σκηνή για το κάθε παιδί μπορεί να επιδρούσε διαφορετικά, λόγω των βιωμάτων του. Το πιο απλό θα σου πω, είχαμε προπόνηση με ένα γκρουπ 6 με 9 χρονών και 13 plus κορίτσια. Ήταν χειμώνας και είχε βραδιάσει γιατί κάναμε στις επτά προπόνηση. Και μπαίνουμε μέσα στο λεωφορείο για να πάμε στο ιδιωτικό αθλητικό κέντρο και το λεωφορείο έχει πρόβλημα και βγάζει καπνούς. Και σηκώνεται ο οδηγός και λέει όλοι έξω. Έκανε ένα μπαμ μπαμ το λεωφορείο τι έκανε και λέει όλοι έξω. Κάναμε τουλάχιστον μισή ώρα και να καταφέρουμε να κάνουμε κάποια παιδιά να συνέλθουν. Από τις μετατραυματικές εμπειρίες που είχαν».

Κατά τη διάρκεια της διαφυγής από την χώρα καταγωγής ή παραμονής, οι πρόσφυγες εκτίθενται σε καταστάσεις ακραίας ψυχοσωματικής έντασης και βιώνουν τραυματικές εμπειρίες. Ως αποτέλεσμα, το ρίσκο ψυχιατρικών διαταραχών ανάμεσα τους είναι δραματικά αυξημένο. Η έλλειψη έγκαιρης παρέμβασης αποτελεί βασικό πρόβλημα, καθώς παρόμοιες διαταραχές είναι δύσκολο να αντιμετωπιστούν σε μεταγενέστερα στάδια (Gerberetal., 2021). Τα χαμηλά επίπεδα σωματικής άσκησης σε συνδυασμό με την διαταραχή μετατραυματικού στρες δύναται να προκαλέσουν καρδιοπνευμονικές ασθένειες (Dedertetal., 2010). Ποικιλία ερευνών αποδεικνύουν πως η χρήση αθλητικών πρακτικών ενδείκνυται για την καταπολέμηση του μετατραυματικού στρες και της κατάθλιψης, καθώς και του πόνου και της

αϋπνίας που συμπεριλαμβάνονται στις παρενέργειες της PTSD (Post Traumatic Stress Disorder) (Knappe, Colledge & Gerber, 2019). Την σημασία της άθλησης για την καταπολέμηση της κατάθλιψης επισημαίνει και η Neda:

«Ναι, γιατί πριν φτάσω στο νησί δεν αθλούμουν ιδιαίτερα και ήμουν λίγο καταθλιπτική, ήταν πολύ δύσκολο για μένα, αλλά όταν ξεκίνησα να αθλούμαι μπορούσα να επικοινωνήσω με κόσμο. Με βοηθούσε πραγματικά να αποκτήσω καινούργιους φίλους, να αποκτήσω νέες εμπειρίες και να μάθω πώς να χτίσω μια καλύτερη επικοινωνία με τους ανθρώπους».

Οι νεαροί πρόσφυγες επισημαίνουν πως η σύνταξη κοινωνικών σχέσεων αποτελούσε άλλο ένα όφελος που προέκυπτε από την διεξαγωγή των αθλητικών δραστηριοτήτων. Επίσης, αναφέρουν πως οι συγκεκριμένες δραστηριότητες τους βοήθησαν στην ενίσχυση της αυτοπεποίθησης τους. Η βελτίωση της διάθεσης τους μέσα από τον αθλητισμό επηρέασε και την απόδοση στις υπόλοιπες δραστηριότητες τις οποίες παρακολουθούσαν όπως για παράδειγμα την εκμάθηση ηλεκτρονικών υπολογιστών ή την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας. Ο αθλητισμός παρέχει ένα χώρο ζωτικής σημασίας, μέσα στον οποίο οι συμμετέχοντες έχουν την δυνατότητα να αποκτήσουν την κατάλληλη αυτοπεποίθηση, αντοχή στις δυσκολίες όπως και πολυπολιτισμικό κεφάλαιο μέσα από τα κοινωνικά δίκτυα, έτσι ώστε να μην αναγκαστούν να εγκαταλείψουν την τοπική τους ταυτότητα για την αναζήτηση μιας άλλης (Dukic, McDonald & Spaaij, 2017). Το παιχνίδι δεν επιβάλλεται στα παιδιά, αλλά επιλέγεται από τα ίδια, με αποτέλεσμα οι συμμετέχοντες να αντιλαμβάνονται τις δραστηριότητες με τον δικό τους μοναδικό τρόπο (Gray, 2015). Οι αθλητικές, και ειδικά οι ποδοσφαιρικές δραστηριότητες οδηγούσαν τους νεαρούς πρόσφυγες στην ανάμνηση ξέγνοιαστων παιδικών στιγμών στους δρόμους της χώρας καταγωγής ή παραμονής τους, παρέχοντας με αυτόν τον τρόπο μια νεότερη και πιο χαρούμενη αίσθηση του εαυτού τους. Η παροχή των κατάλληλων ενδυμάτων και υποδημάτων καθώς και οι σύγχρονοι χώροι και εξοπλισμός, όπως αναφέρει ο Mohamad, έρχεται σε αντίθεση με τις οικονομικές δυσκολίες παροχής ποδοσφαιρικού εξοπλισμού στην πρώην χώρα διαμονής του. «Εσύ έπρεπε μόνο να σηκωθείς και να πας μέχρι εκεί να παίζεις, να απολαύσεις, δηλαδή μόνο αυτό. Ήταν πάρα πολύ καλή ευκαιρία». Η διασκέδαση αποτελεί άλλο ένα όφελος για τους πρόσφυγες, όπως αναφέρει η Κωνσταντίνα:

«Καλά τα περισσότερα έρχονται για να περάσουν καλά τα ίδια. Νομίζω και πάλι οι έφηβοι, τα αγόρια κυρίως μπορεί να ενδιαφέρονται για την φυσική τους παρουσία (εμφάνιση), να είναι γυμνασμένα και να διατηρούν ένα σώμα. Σίγουρα μεγάλο ρόλο σε όλες τις ηλικίες έπαιξε η κοινωνικοποίηση. Και τα μικρά, νομίζω, ακόμα κι όταν δεν θα το σκέφτονταν άμεσα αυτό το πράγμα, έμμεσα καταλάβαιναν ότι όταν θα πάω εκεί παίζω και περνάω καλά με τα άλλα παιδιά, και το έλεγαν και τα ίδια ότι κάνανε καινούργιους φίλους. Οπότε, έμμεσα καταλάβαιναν και εκείνα ότι τίθεται θέμα κοινωνικοποίησης. Σίγουρα ήταν και ένα θέμα διαφυγής, το να φύγεις από το camp και να πας κάπου έξω που υπάρχει αυτό το καταπράσινο χορταράκι και σε περιμένει κι όλα φαίνονται έτσι πιο χαρούμενα γύρω σου, γιατί στην Μόρια όσο και να ήθελαν να το κάνουν όμορφο και ωραίο νομίζω πως δεν ήταν και το πιο όμορφο περιβάλλον. Ακόμα και στο νέο camp νομίζω επικρατεί ένα γκρι/άσπρο περιβάλλον που νομίζω μετά από κάποια φάση σου θυμίζει ψυχιατρείο».

Η διασκέδαση αποτελεί έναν τρόπο διαφυγής από το καθημερινό στρες, παρέχοντας την δυνατότητα για ξέγνοιαστη άσκηση χωρίς αίσθηση της υπευθυνότητας, για όσο μικρό διάστημα διαρκεί εκείνη (Fincham, 2016). Μια προπόνηση εκτός από την ανακούφιση του καθημερινού άγχους προκαλεί χαρά και πνευματική χαλάρωση (Seippel, 2006). Το παιχνίδι αποτελεί έναν φανταστικό χώρο εντός του οποίου ο συμμετέχοντας μπορεί να έχει πλήρη έλεγχο της έκβασης του, γεγονός που αποτελεί ακριβώς την αντίθετη κατάσταση από εκείνη που βρίσκονται οι πρόσφυγες. Οι πρόσφυγες αδυνατούν να αλλάξουν την κατάσταση στην οποία έχουν επέλθει, τουλάχιστον όχι σε αρχικό στάδιο, αλλά μέσω των θετικών αυτών συναισθημάτων που τους παρέχει το παιχνίδι και η άθληση καταφέρνουν να ενισχύσουν την αυτοπεποίθησή τους και την αίσθηση του εγώ (Koopmans & Doidge, 2022). Μέσα από την αλληλοϋποστήριξη τους, οι συμμετέχοντες μαθαίνουν μέσα σε ένα ελεγχόμενο περιβάλλον το οποίο επιτρέπει λάθη, τα οποία ενδεχομένως να αποδεικνύονταν μοιραία σε προηγούμενο στάδιο της ζωής τους. Το προαναφερθέν ελεγχόμενο περιβάλλον ενισχύει την αίσθηση ασφάλειας και επιτρέπει στους πρόσφυγες να βελτιώσουν τις διαπροσωπικές τους σχέσεις (Spaaij & Schulenkorf, 2014). Την αλληλοϋποστήριξη παρατηρούμε στις δηλώσεις του Mohamed που παρά την απόκτηση ασύλου και της διαμονής του στην Αθήνα, συνεχίζει να παρέχει βοήθεια σε πρόσφυγες εθελοντικά, μέσα από το ποδοσφαιρικό πρόγραμμα:

«Μπορώ να πω και το σχολείο. Εντάξει, το πρώτο πράγμα είναι ποδόσφαιρο. Είναι κολλημένο σε εμένα, δεν μπορώ να το αφήσω, και ακόμα και εδώ (Αθήνα) που

δουλεύω με την ίδια ΜΚΟ κάθε Κυριακή. Και πέρα από αυτό είναι και ένα χόμπι που περνάω μαζί με τα παιδιά κάθε Κυριακή. Δηλαδή τους βλέπουν γιατί ήμουν και εγώ σε αυτή την κατάσταση που είναι τώρα τα παιδιά που είναι 16-17 ετών και μπορώ να τους βοηθήσω. Και είναι πάρα πολύ ωραίο γιατί ήμουν σε camp, έχω δει την κατάσταση, είδα ότι προσπερνάμε και τώρα μπορώ να τους βοηθήσω. Αυτό είναι ένα καλό, μπορώ να πω σαν χόμπι είναι. Γιατί εντάξει κάνω κάτι, είσαι χαρούμενος για αυτό που κάνεις».

Η κοινωνικοποίηση και η κοινωνική ένταξη των προσφύγων διαφαίνεται σε δηλώσεις των προσφύγων και των εργαζομένων καθ' όλη την έκταση της εργασίας. Με βάση τις εμπειρικές έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί στον ελληνικό χώρο, η απασχόληση, η γλώσσα, η κατοικία και η εκπαίδευση σε ελληνικό σχολείο και γενικότερα κομμάτια της καθημερινότητας που αφορούν τον δημόσιο βίο, συνθέτουν τους βασικούς παράγοντες για την επίτευξη της κοινωνικής ένταξης (Παπαδοπούλου, 2011). Παράδειγμα αποτελεί η κοινωνική ένταξη του Mohamed στην ελληνική κοινωνία, η οποία ξεκίνησε να πραγματοποιείται στο νησί της Λέσβου και ολοκληρώθηκε στην πρωτεύουσα. Ο Mohamed μιλάει άπταιστα ελληνικά, εργάζεται ως μεταφραστής αλλά και εθελοντικά ως προπονητής σε συνεργασία με την οργάνωση που μελετάμε, κατοικεί πλέον μόνιμα στην Αθήνα και φοιτά σε ελληνικό σχολείο. Επιπλέον, οι κοινωνικές σχέσεις που έχει αναπτύξει με άτομα ελληνικής και ξενικής καταγωγής σε συνδυασμό με την αλλαγή της νοοτροπίας και των πιστεύω του ενδέχεται να τον οδηγήσουν σε μια επιτυχημένη κοινωνική ενσωμάτωση.

Ένας αριθμός προσφύγων, εξαιτίας των σωματικών ικανοτήτων τους επιτυγχάνουν την επαγγελματική συμμετοχή σε ελληνικές ή ξένες ομάδες ποδοσφαίρου. Η επιβράβευση των ατόμων αυτών βάσει του θάρρους και της σωματικής τους ικανότητας συνδράμει στην δημιουργία ενός νέου είδους κεφαλαίου, του σωματικού. Η σωματική δύναμη και ικανότητα διαθέτονται ως βασικό εργαλείο για την επίτευξη επιμέρους στόχων. Το σωματικό κεφάλαιο δύναται να μετατραπεί σε κοινωνικό, μέσα από την ατομική επιτυχία ή την επιτυχία της ομάδας που αγωνίζεται το άτομο (Wacquant, 2004). Όπως αναφέρει ο Hans Vermeulen, κοινωνική ένταξη και ενσωμάτωση μπορεί να πραγματοποιηθεί με την τοποθέτηση ενός πρόσφυγα ή μετανάστη σε υψηλή κοινωνική θέση. Αυτό συνήθως πραγματοποιείται εξαιτίας της οικονομικής αυτάρκειας του προσώπου (Κόντης, 2001). Αθλητές και κυρίως ποδοσφαιριστές οι οποίοι καταλαμβάνουν θέσεις σε μεγάλες ομάδες απολαμβάνουν το λιγότερο ικανοποιητικές αποδοχές. Επομένως, ενδέχεται μέσα από την επένδυση στο σώμα

και τις ικανότητες τους να βρεθούν σε μια αξιόλογη κοινωνική θέση, γεγονός που όπως προαναφέρθηκε θα ευεργετήσει την κοινωνική τους ένταξη και ενσωμάτωση. Ένας από τους πρόσφυγες εκείνους είναι ο Fereydoon, ο οποίος αγωνίζεται πλέον σε μία γερμανική ομάδα με προοπτικές για αγωνιστική ανέλιξη:

«Παίζω ποδόσφαιρο σε μια ομάδα εδώ. Παίζουμε στο τοπικό πρωτάθλημα με άλλες πόλεις. Δεν τα παράτησα. Νομίζω το πρόγραμμα ποδοσφαίρου με βοήθησε να έχω στόχο και να πιέζω τον εαυτό μου σε περισσότερη προσπάθεια και να εμβαθύνω στο ποδόσφαιρο ώστε να φτάσω στο σημείο που βρίσκομαι σήμερα.[...] Είναι πραγματικά δύσκολο αλλά έχω μάθει πως αν καταβάλω προσπάθεια και πειθαρχία φυσικά και θα τα καταφέρω».

Συμπεράσματα

Το σύνολο των αθλητικών δραστηριοτήτων που λαμβάνουν χώρα στις δομές που μελετήσαμε ευνοεί την κοινωνική ευταξία εντός των δομών, καθώς διδάσκει στους έφηβους πρόσφυγες να συνυπάρχουν αρμονικά μέσα από αξίες σεβασμού, φιλίας και συνεργασίας. Εκτός από το ότι ευνοούν την ποιότητα ζωής εντός των χώρων των camp, καθώς υπάρχει θεαματική μείωση των αντιπαλοτήτων ανάμεσα σε κοινωνικές ομάδες διαφορετικής καταγωγής, παρέχουν στα παιδιά εφόδια για την εξακολούθηση της κοινωνικοποίησης τους. Η ενίσχυση της αυτοπεποίθησης και της αυτοεκτίμησης τους βοηθά τους πρόσφυγες να εγκαταλείψουν φόβους που προέκυπταν από προηγούμενες τραυματικές εμπειρίες τους κατά τη διάρκεια μετάβασης τους από την χώρα καταγωγής στο νησί της Λέσβου. Τα περιβάλλον της κάθε δομής αποτελεί μια μικρογραφία της κοινωνίας στην οποία οι νεαροί πρόσφυγες θα κληθούν μελλοντικά να επανδρώσουν. Η βελτίωση των προσφύγων ως άτομα αλλά και ως μία ευρύτερη ομάδα μέσω του αθλητισμού, και η μέγιστη βελτιστοποίηση των μικρών κοινωνιών των δομών θα αντικατοπτριστεί αργότερα στην ευρύτερη κοινωνία.

Μέσα από την εργασία αποδεικνύεται πως η πλειοψηφία των προσφύγων που συμμετείχε στο πρόγραμμα ποδοσφαίρου είχε την ευκαιρία να αλληλεπιδράσει με τον τοπικό πληθυσμό, είτε συνομήλικο, είτε ενήλικο. Ο συνδυασμός της ένταξης σε δημόσια ελληνικά σχολεία και της αλληλεπίδρασης ντόπιων και προσφύγων εκτός του περιβάλλοντος της δομής αποτέλεσε

ένα πρώτο βήμα για την επιτυχή κοινωνική ένταξη τους στον ελληνικό κοινωνικό χώρο. Στο μυαλό των παιδιών δεν τίθεται θέμα διαφορετικότητας ανάμεσα σε φυλές και χρώματα. Όλοι είναι ίσοι ανεξαρτήτως γλώσσας και χώρας καταγωγής. Η αρμονική συνύπαρξη στον ελληνικό χώρο μπορεί κάλλιστα να επιτευχθεί σε αρχικό στάδιο μέσα από μεικτές κοινωνικές και αθλητικές εκδηλώσεις. Βέβαια, ο αθλητισμός και η φυσική αγωγή δεν μπορούν να υλοποιήσουν ένα έργο παρομοίου βεληνεκούς χωρίς την βοήθεια παραγόντων όπως η δημόσια σχολική εκπαίδευση.

Αν και οι πρόσφυγες κατάφεραν να ενταχθούν στην κοινωνική διαδικασία, αυτό πραγματοποιήθηκε κυρίως μέσω της βοήθειας Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων, όπως εκείνη που μελετήσαμε. Η ενεργός δράση του κρατικού μηχανισμού, ο οποίος όπως ανέφεραν οι συνεντευξιαζόμενοι ήταν επιεικώς απών, θα έπαιζε καταλυτικό ρόλο στην κοινωνική ένταξη, ίσως και ενσωμάτωση των μειονοτικών πληθυσμών. Υποχρέωση του κράτους αποτελεί η παροχή ίσων ευκαιριών στην εκπαίδευση, Ελλήνων και προσφύγων. Αντιθετικά, οι θέσεις φοίτησης προσφύγων σε ελληνικά σχολεία και η απουσία διαπολιτισμικής εκπαίδευσης σε αυτά οδηγεί στον κοινωνικό αποκλεισμό των συγκεκριμένων ομάδων. Επιπλέον, μεικτές αθλητικές δράσεις προσφύγων και τοπικού πληθυσμού υπό την αιγίδα του κράτους και της τοπικής αυτοδιοίκησης θα αποτελούσαν το κλειδί για την κοινωνική ένταξη του προσφυγικού πληθυσμού στην κοινωνία της Λέσβου.

Αξιομνημόνευτο γεγονός αποτελεί η δύναμη που βρίσκουν οι προσφυγικοί πληθυσμοί, οι οποίοι καλούνται να επανέλθουν στην κοινωνική πραγματικότητα μετά την έκθεση τους σε ακραία στοιχεία ανθρώπινης βαρβαρότητας.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ager, A., &Strang, A. (2008). Understanding Integration: A Conceptual Framework.*Journal of Refugee Studies*, 21(2), 166-191. <https://doi.org/10.1093/jrs/fen016>

Allen, J. T., Drane, D. D., Byon, K. K., &Mohn, R. S. (2010).Sport as a vehicle for socialization and maintenance of cultural identity: International students attending American

universities.Sport Management Review, 13(4), 421-434.
<https://doi.org/10.1016/j.smr.2010.01.004>

Alsharekh, A. (2005). Introduction. In: A. Alsharekh (Eds.), *Challenging Limitations: The Redefinition of Roles for Women in the GCC*, (pp. 11–20). London: Saffron.

Alsharekh, A. (2007). *The Gulf Family: Kinship Policies and Modernity*. London: Saqi Books.

Angelopoulou, P., &Manesis, N. (2017). Students from different cultural backgrounds, their difficulties upon elementary school entry in Greece and teachers’ intercultural educational practices. *British Journal of Education*, 5(4), 9-18.

Bailey , R. (2005). Evaluating the relationship between physical education, sport and social inclusion.*Educational Review*, 57(1), 71-90. <https://doi.org/10.1080/0013191042000274196>

Bousiou, A. (2020). From Humanitarian Crisis Management to Prison Island: Implementing the European Asylum Regime at the Border Island of Lesbos 2015-2017. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 22(3), 431-447. <https://doi.org/10.1080/19448953.2020.1752560>

Cailliau, V. (2022). *Worldwide Barriers to Women’s Participation in Physical Activity*. Retrieved June 29, 2022, from <https://www.sportanddev.org/en/article/news/worldwide-barriers-womens-participation-physicalactivity>

Coakley, J. (2011). Youth sports: “What counts as positive development?” *Journal of Sport and Social Issues*, 35(3), 306–324. <https://doi.org/10.1177/0193723511417311>.

Collins, F.G. (2011). Physical Education Teachers’ Attitudes and Understandings about Culturally Relevant Pedagogy and Teaching African American Male Students at Urban High Schools.Διατριβή στο Ohio State University.

Collins, M. F. (2002). *Sport and social exclusion*. London: Routledge.

Dedert, E. A., Calhoun, P. S., Watkins, L. L., Sherwood, A., & Beckham, J. C. (2010). Posttraumatic Stress Disorder, Cardiovascular, and Metabolic Disease: A Review of the Evidence. *Annals of Behavioral Medicine*, 39(1), 61-78. <https://doi.org/10.1007/s12160-010-9165-9>

Doidge, M., Keech, M., & Sandri, E. (2020). Active integration': Sport clubs taking an active role in the integration of refugees. *International Journal of Sport Policy and Politics*, 12(2), 305–315. <https://doi.org/10.1080/19406940.2020.1717580>

Donnelly, P., & Coakley, J. (2002). The role of recreation in promoting social inclusion. Toronto: Laidlaw Foundation Working Papers Series. Retrieved November 18, 2004, from <http://www.laidlawfdn.org>.

Dukic, D., McDonald, B., & Spaaij, R. (2017). Being Able to Play: Experiences of Social Inclusion and Exclusion Within a Football Team of People Seeking Asylum. *Social Inclusion*, 5(2), 101-110. <https://doi.org/10.17645/si.v5i2.892>

Elling, A., & De Knop, P. (2001). Sport en sociale integratie: ervaringen en mening vanuit het veld [Sport and social integration: experiences and opinions from the field]. *Vrijtijdsstudies*, 19: 35-52.

Elling, A., & Claringbould, I. (2005). Mechanisms of Inclusion and Exclusion in the Dutch Sports Landscape: Who Can and Wants to Belong? *Sociology of Sport Journal*, 22(4), 498-515. <https://doi.org/10.1123/ssj.22.4.498>

European Court of Auditors, EU Response to the Refugee Crisis: The 'Hotspot' Approach, 2017, available at https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR17_6/SR_MIGRATION_HOTSPOTS_EN.pdf (accessed 23 January 2019).

Fincham, B. (2016). *The Sociology of Fun*. Springer.

Gerber, M., Colledge, F., de Quervain, D. et al. Effects of an exercise and sport intervention among refugees living in a Greek refugee camp on mental health, physical fitness and cardiovascular risk markers: study protocol for the SALEEM pragmatic randomized controlled trial. *Trials* 22, 827 (2021). <https://doi.org/10.1186/s13063-021-05808-2>

Gerritsen, A. A. M., Bramsen, I., Devillé, W., Van Willigen, L. H. M., Hovens, J. E., & Van der Ploeg, H. M. (2006). Physical and mental health of Afghan, Iranian and Somali asylum seekers and refugees living in the Netherlands. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 41(1), 18-26. <https://doi.org/10.1007/s00127-005-0003-5>

Gray, P. 2015. *Free to Learn: Why Unleashing the Instinct of Play Will Make Our Children Happier, More Self-Reliant, and Better Students for Life*. New York: Basic Books.

Gill, D. L., Gross, J. B., & Huddleston, S (1983). Participation motivation in youth sports. *International Journal of Sport Psychology*, 14(1), 1-14.

Hylton, K., & Totten, M. (2001). Developing “sport for all? ”Addressing inequality in sport. In K. Hylton, P. Bramham, D. Jackson, & M. Nesti (Eds.), *Sports development: Policy, process and practice* (pp. 37-56). London: Routledge.

"Islamic Law." In *The Oxford Dictionary of Islam.* , edited by John L. Esposito. *Oxford Islamic Studies Online*. Retrieved from: <http://www.oxfordislamicstudies.com/article/opr/t125/e1107>

It is not a woman's virtue to strike and win a medal. (2014, October 9). Retrieved from <http://asriran.com/001VYk>

Kara tepe more than a home 2016 - 2021. Retrieved from <https://data.unhcr.org/en/documents/download/86762>

Knappe, F., Colledge, F., & Gerber, M. (2019). Challenges Associated with the Implementation of an Exercise and Sport Intervention Program in a Greek Refugee Camp: A Report of Professional Practice. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(24), 4926. <https://doi.org/10.3390/ijerph16244926>

Koopmans, B., & Doidge, M. (2021). “They play together, they laugh together’: Sport, play and fun in refugee sport projects. *Sport in Society*, 25(3), 537-550. <https://doi.org/10.1080/17430437.2022.2017816>

Krause, W. (2022). *Gender and participation in the Arab Gulf: Kuwait programme on development, governance and globalisation in the Gulf states*. Retrieved June 29, 2022, from http://eprints.lse.ac.uk/55255/1/Krause_2009.pdf

Krouwel, A., Boonstra, N., Duyvendak, J. W., & Veldboer, L. (2006). A Good Sport? *International Review for the Sociology of Sport*, 41(2), 165-180. <https://doi.org/10.1177/1012690206075419>

Laar, R. A., Shi, S., & Ashraf, M. A. (2019). Participation of Pakistani Female Students in Physical Activities: Religious, Cultural, and Socioeconomic Factors. *Religions*, 10(11), 617. <https://doi.org/10.3390/rel10110617>

Nanayakkara, S. (2012). Crossing boundaries and changing identities: Empowering South Asian women through sport and physical activities. *The International Journal of the History of Sport*. 29, pp. 1885–906.

Niessen, J. (2000) *Diversity and Cohesion: New Challenges for the Integration of Immigrants and Minorities*. Strasbourg, France: Council of Europe Publishing.

Northcote, J., & Casimiro, S. (2009). A critical approach to evidence-based resettlement policy: Lessons learned from an Australian Muslim refugee sports program. *Tamara Journal of Critical Organisation Inquiry*, 8(1/2), 173–185.

Ollif L. (2008). Playing for the future: The role of sport and recreation in supporting refugee young people to “settle well” in Australia. *Youth Studies Australia*, Vol. 27, No. 1, 52-60.

Omidvar, R., and T. Richmond. 2003. *Perspectives on social inclusion: Immigrant settlement and social inclusion in Canada*. Working Paper Series. Toronto: Laidlaw Foundation.

Pfister, G. (2010) Outsiders: Muslim Women and Olympic Games – Barriers and Opportunities. *The International Journal of the History of Sport*, 27, pp. 2925-2957, doi: [10.1080/09523367.2010.508291](https://doi.org/10.1080/09523367.2010.508291)

Rich, K. A., Misener, L., & Dubeau, D. (2015). “Community Cup, We Are a Big Family”: Examining Social Inclusion and Acculturation of Newcomers to Canada through a Participatory Sport Event. *Social Inclusion*, 3(3), 129-141. <https://doi.org/10.17645/si.v3i3.141>

Rozakou, K. (2017). Solidarity #Humanitarianism: The Blurred Boundaries of Humanitarianism in Greece. *Etnofoor*, 29(2), 99–104. <http://www.jstor.org/stable/26296172>

Sandalio, R.N. (2018, January 30). Life after trauma: the mental health needs of asylum seekers in Europe. Migration Policy Institute.

Seippel, Ø. (2002). ‘Volunteers and Professionals in Norwegian Sport Organizations: Facts, Visions and Prospects’, *Voluntas* 13, 253–71.

Seippel, O. (2006). “The Meanings of Sport: Fun, Health, Beauty or Community?” *Sport in Society*, 9 (1): 51–70. doi:10.1080/17430430500355790.

Shields, D., & Bredemeier, B. (1995). *Character development and physical activity*. Champaign, IL: Human Kinetics.

Spaaij, R. (2012). Beyond the playing field: Experiences of sport, social capital, and integration among Somalis in Australia. *Ethnic and Racial Studies*, 35:9, 1519–1538,

DOI: 10.1080/01419870.2011.592205

Spaaij, R., &Schulenkorf, N. (2014).Cultivating Safe Space: Lessons for Sport-for-Development Projects and Events.*Journal of Sport Management*, 28(6), 633-645.
<https://doi.org/10.1123/jsm.2013-0304>

Stoddart, B. (1986). Saturday Afternoon Fever: Sport in the Australian Culture. Australia: Angus and Robertson Publishers.

Stodolska, M., &Alexandris, K. (2004).The Role of Recreational Sport in the Adaptation of First Generation Immigrants in the United States.*Journal of Leisure Research*, 36(3), 379-413. <https://doi.org/10.1080/00222216.2004.11950029>

Tanner, J. M. (1962), *Growth of adolescence*, Oxford: Blackwell Scientific Publications.

Taylor, T., & Doherty, A. (2005). Adolescent sport, recreation and physical education: Experiences of recent arrivals to Canada. *Sport, Education and Society*, 10(2), 211-238.
<https://doi.org/10.1080/13573320500111770>

Tirone, S., &Pedlar, A. (2005). Leisure, Place, and Diversity: The Experiences of Ethnic Minority Youth. *Canadian Ethnic Studies*, Vol. 37, 32-48.

Walseth, K., & Fasting, K. (2004). Sport as a Means of Integrating Minority Women. *Sport in Society*, 7(1), 109-129. <https://doi.org/10.1080/1461098042000220218>

Walsh, D. (2012). Pakistanis unite in outrage over girl's shooting by Taliban. *New York Times*, 10.

Witcher, A. (2020). Greece's Discriminatory Migrant Regime: Volunteers, Informal Street-Level Bureaucrats, and Moral Rationalities. *Journal of Refugee Studies*, 34(2), 1540-1559. <https://doi.org/10.1093/jrs/feaa083>

Woodward, A., & Kohli, M. (2001) European societies: Inclusions/exclusions? In A. Woodward and M. Kohli (Eds.), *Inclusions and exclusions in European societies* (pp. 1-18). London: Routledge.

Wuest, D., & Lombardo, B. (1994). *Curriculum and instruction: The secondary school physical education experience*. St. Louis, Missouri: Mosby Publishing.

Yan, J., & MacCullagh, P. (2004). Cultural influence on youth's motivation of participation in physical activity. *Journal of Sport Behavior*, Vol. 27, No. 4, 378-390.

<http://www.geetha.mil.gr/media/pdf-arxeia/2015/ekdoseis/sae/sae2030.pdf>

Kara Tepe, more than a home, 2021

Αναστασιάδης, Α. & Γίδαρης, Δ. (1993), *Η γυμναστική στην εκπαίδευση*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις «ΜΑΙΑΝΔΡΟΣ». 51-59

Γεωργογιάννης, Π. (Επιμ.) (2006). Εκπαιδευτική, διαπολιτισμική επάρκεια και ετοιμότητα των εκπαιδευτικών α/βάθμιας και β/βάθμιας εκπαίδευσης. Βηματισμοί για μια αλλαγή στην εκπαίδευση. Τόμος Ι. Πάτρα: Συγγραφέας

Διγγελίδης, Ν., Θεοδωράκης, Ι., Ζέτου, Ε., & Δήμας, Ι. (2006). *Φυσική Αγωγή Ε & ΣΤ Δημοτικού*. Βιβλίο Εκπαιδευτικού. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

Ζαϊμάκης Γ., & Καπράνη Κ. (2016). "Μουσουλμάνες" γυναίκες και πολιτισμική αλλαγή: Ετερότητα, φύλο και θρησκεία σε έναν αγροτικό οικισμό στη Δυτική Θράκη. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 116, 79–110. <https://doi.org/10.12681/grsr.9457>

Κεφ 2.1 – Το μεταναστευτικό και προσφυγικό φαινόμενο στην . Ανακτήθηκε 20 Ιουνίου, 2022, από <http://www.opengov.gr/immigration/?p=792>

Κεσίδου, Α. (2008). Διαπολιτισμική εκπαίδευση: μια εισαγωγή. Στο Ζ. Παπαναούμ (Επιμ.), *Διαπολιτισμική εκπαίδευση και αγωγή. Οδηγός επιμόρφωσης: ένταξη παιδιώνπαλιννοστούντων& αλλοδαπών στο σχολείο για τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση* (Γυμνάσιο) (σσ. 21-36). Θεσσαλονίκη: ΥΠ.Ε.Π.Θ.

Κόντης, Α. (2001), Οικονομική ενσωμάτωση μεταναστών στη χώρα υποδοχής, στο Αμίτσης, Γ., Λαζαρίδη, Γ. (επιμ.), *Νομικές και κοινωνικοπολιτικές διαστάσεις της μετανάστευσης στην Ελλάδα*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Μορέλα, Ε. (2011). *Αθλητισμός και ενσωμάτωση σε πολύ-πολιτισμικές ομάδες: Η σχέση της συνοχής με την εθνική και πολιτισμική ταυτότητα*. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας-Τμήμα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού, Τρίκαλα. 53-54

Μπόσκου, Ι. (2021). *Γυναίκες του Ισλάμ και ανθρώπινα δικαιώματα: Δύο έννοιες ασυμβίβαστες*. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.

Νικολάου, Γ. (2011). *Ένταξη και εκπαίδευση των αλλοδαπών μαθητών/μαθητριών στο δημοτικό σχολείο. Από την «ομοιογένεια» στην «πολυπολιτισμικότητα»*. Αθήνα: Πεδίο.

Ντάνη, Σ. (2017). Η μη αποδοχή της ετερότητας: Αναπαραστάσεις της ετερότητας, κοινωνικός αποκλεισμός, ρητορική μίσους. Στο: Αποστολίδου, Α. (Επιμ.), *Όψεις του προσφυγικού φαινομένου*. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Παπαδοπούλου, Δ., (2011), Η κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών στην Ελλάδα: Θεωρητικές προσεγγίσεις και εμπειρικές διαπιστώσεις, στο Μωϋσίδης, Α., & Παπαδοπούλου, Δ., (επιμ.), *Η κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών στην Ελλάδα. Εργασία, Εκπαίδευση, Ταυτότητες*, Αθήνα: Κριτική

Παρασκευόπουλος, Ι. (1985), *Εξελικτική Ψυχολογία*, Τόμοι 1^{ος}, 2^{ος}, 3^{ος}, 4^{ος}, Αθήνα

‘Πρόσφυγας’ ή ‘μετανάστης’ – Ποιος όρος είναι ο σωστός;. Ανακτήθηκε 20 Ιουνίου, 2022, από https://www.unhcr.org/gr/12771-prosfygas_i_metanastis.html

Ρέππας, Γ. (2017). *Διαδρομές ,Σύνορα και Ανθρώπινα Δικαιώματα. Το Παράδειγμα του Κέντρου Κράτησης στην Μόρια Μυτιλήνης και η Βιοπολιτική των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων*. Πανεπιστήμιο Αιγαίου-Σχολή Κοινωνικών Επιστημών-Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας, Μυτιλήνη. 48-56

Σπυρέλλη, Ο. (2019). *Διερεύνηση της ποιότητας ζωής και της κατάστασης της υγείας των μεταναστών στις δομές φιλοξενίας του νομού Λέσβου*. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα. 62-65

Σπυροπούλου Γ. και Χριστόπουλος Δ. (2016). *Προσφυγικό: Θα τα καταφέρουμε»; Ένας απολογισμός διαχείρισης και προτάσεις διεξόδου*, Σειρά: Δοκίμια για την Πολιτική και το Σύνταγμα, Αθήνα: ΠΑΠΑΖΗΣΗ ΑΕΒΕ

Στραβοσκούφης, Α. (2004). *Ο ρόλος των Μη Κυβερνητικών Οργανισμών (ΜΚΟ) στην διαδικασία της διαρκούς ανάπτυξης*. Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών-Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Αθήνα. 170-203

Στραβοσκούφης, Α. (2006), *Κοινωνική Ανάπτυξη, Κοινωνία Πολιτών, και ΜΚΟ. Ένας Διαδραστικός Θεσμικός Μηχανισμός*, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τομ. Β’, αρ. τεύχους 120, 93-133

Τρουμπέτα Σεβαστή (2012), *Το Προσφυγικό και Μεταναστευτικό ζήτημα Διαβάσεις και μελέτες συνόρων*, Εκδόσεις Παπαζήσης

Τσαούσης, Δ.Γ., (1996), *Η Κοινωνία του Ανθρώπου*, Αθήνα: Gutenberg.

Τζωρτζοπούλου, Μ., &Κοτζαμάνη, Α. (2008). Η εκπαίδευση των αλλοδαπών μαθητών. Διερεύνηση των προβλημάτων και της προοπτικής επίλυσής τους (κείμενα εργασίας 2008/19). Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών. Ανακτήθηκε από <http://www.ekke.gr/publications/wp/wp19.pdf>

Wacquant, L. (2004). Μποξέρ επί το έργον: σωματικό κεφάλαιο και σωματική εργασία στους επαγγελματίες πυγμάχους. Στο: Δ. Μακρυνιώτη (Επιμ.), *Τα Όρια του Σώματος. Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις* (σελ.225-244). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.